

KERESZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA:

AZ UNITÁRIUS IRODALMI TÁRSASÁG.

SZERKESZTIK:

VÁRI ALBERT és P. SZENTMÁRTONI KÁLMÁN.

TARTALOM:

	Lap
<i>Simén Dániel</i> : Dávid Ferenc a magyar reformátor... ..	97
<i>Dr. Gyulai Zoltán</i> : Az elhivatott Laotse bölcseletében	109
<i>Dr. Gál Kelemen</i> : Káti Nagy Lázár. (Folytatás)...	119
<i>Dr. Csiki Gábor</i> : A vallásszabadság törvénybe- iktatása	124
<i>Dr. Jancsó Elemér</i> : Döbrentei Gábor kiadatlan levelei Böőni Farkas Sándorhoz.	131
<i>P. Szentmártoni Kálmán</i> : Üdvözet a 150 éves székely- keresztúri unitárius gimnáziumnak, 1943. jún. 6-án	137
Irodalom	140
Különfélék	147

KERESZTÉNY MAGVETŐ

megjelenik minden két hónapban egyszer, legkevesebb
3 iv tartalommal.

A KERESZTÉNY MAGVETŐ a szabadelvű kereszténység szolgálatában áll. Célja: a tiszta keresztény theizmus magasztos eszméit a jelen kor különböző gondolatáramlatai közt fenntartani s emellett szolgálni azoknak az érdekeknek is, melyek az egyház s különösen az unitárius és más szabadelvű egyházak életére történelmi vagy gyakorlati szempontból vonatkoznak.

Évégre közöl hittani, bölcséleti és történelmi tanulmányokat, értekezéseket, szépirodalmi munkákat s másnemű dolgozatokat s azonkívül az oktatás- és nevelésügynek is tért szentel; az egyházi és oktatásügyi nevezetesebb mozgalmakat figyelemmel kíséri.

A lap szellemi részét illető minden közlemény Vári Albert teol. tanár címére küldendő. (Kolozsvár, Unitárius Kollégium.)

Előfizetési ára Magyarország területén egész évre 10 Pengő. Pártoló-díj egész évre 12 Pengő, mely összeg Budapesten az Országos Központi Hitelszövetkezethél (V., Nádor-utca 22 sz.) levő folyószámlánkra befizethető vagy Hadházy Sándor egyházi pénztárnok, az Unitárius Irodalmi Társaság pénztárnoka címére küldendő Kolozsvár, Kossuth Lajos-utca 9 sz. (Unitárius Kollégium).

Alapítóknak, akik 200.— Pengőt fizetnek, díjmentesen küldjük a folyóiratot.

Románia területén egész évre 250 Lej, pártoló-díj 350 Lej. Alapító-díj 4,000 Lej.

KERESZTÉNY MAGVETŐ

LXXV. ÉVF. 1943.

MÁJUS—JÚNIUS

3. FÜZET

Dávid Ferenc a magyar reformátor.

„...a rész nélküli egészet szét nem osztottam s a végezt a Végtelennel nyelvem összezavarni nem tudta.“

(Dávid Ferenc hitvallása a dévai börtönben.)¹

A XVI. század nevesebb magyar reformátorai között Ravasz püspök finom disztinkciója szerint Dávid Ferenc a „legérdekesebb”.² Magyar reformátori minőségében mindenesetre a legeredetibb és a legfontosabb. Már most, mintegy bevezetőül, lészögezhünk annyit, hogy a reformáció által felfakasztott magyar szó, zsoltár és ballada mellett és azt kiegészítőleg Dávid Ferenc kinyilatkoztatja a magyar vallásos lélek évezredes megsejtését; az egy-Isten-hitet, az ősmagyar fogalmat tiszta jézusi, evangéliumi tartalommal töltve meg. Ez még világosabban annyit jelent, hogy az ősmagyarok egy-Isten-hitét, amit az ú. n. történeti kereszténység Szentháromsága a történelem alá szorított, de a magyar lélekből végkép ki nem irtott, Dávid Ferenc Jézus Mennyei-Atyjában fedezi fel s ezáltal megveti a fundamentumát a „magyar kereszténységnek”. Mély keresztény műveltséggel, páratlan bibliai tudással, de magyar látással és hittel, az élete alkonyán az egy igaz Isten mellett így vall a dévai börtönben: *„...a szülöttet az örökkévalóval féltem fölcserélni; elmémet rabbá tenni, a hamisat igazként hinni nem bírtam; Sabelius átkos tanát nem követtem s a megmérhetetlent, akit a mindenség befogadni nem tud, egy szűznek méhébe zárni átalltam, mert tagadtam, hogy Isten gyermekként sírjon, éhezzen és szomjuhozzék, irtózzék a fájdalomtól s rút halállal haljon meg; nyelvemet vakmerőleg, tiszta lelkemet hamisan szólva, beszennyezni szegycl-*

¹ Dr. Borbély I.: Unitárius polemikusok, stb., 20. old.

² Dr. Ravasz László: Gyülekezeti igehirdetés, 189. old.

tem; az igazat kimondtam, a nem igazat tagadtam; ezek az én bűneim, ez az én istentelenségem, ezek az én boldogtalanságomnak okozói.”³

Nem célunk életrajzot adni Dávid Ferencről, csupán a lelkében kibontakozó eszme útját jelöljük meg egy-két határkövel. Ezek sem dátumok. A lelki fejlődést, mint folyamatot, amúgy sem lehet rögzíteni, csak iránytmutató jelekkel érzékelteni.

Dávid Ferenc a mélyből indult el s a szellem szárnyán a legmagasabb csúcsockig ért fel. Ady Endre néhány verssora jellemzi őt a legszebben.

Volt „...mint minden ember fenség,
Északfok, titok, idegenség,
Lidérces messzifény,
Lidérces messzifény.”

Kolozsvárban a szülőváros ígérete ragadja meg a lelkét s mint a mondák sasmadara alatt, a lelke alján kigyúl az ősi fészek s a láng heve addig röpíti, míg élete fölemésztdök a martiromságban. Folyton hevülő és magasratörő ívelésének két fő alkatelemét próbáljuk megmagyarázni, azt az ősi lényegét, amelynek eredményeképpen előttünk áll *az ő magyarsága és az ő reformatori jelentősége*. Ezért a cím: *Dávid Ferenc, a magyar reformátor*.

Dávid Ferenc magyarságával kapcsolatosan nem célunk felölelni azt a roppant tényszövedéket, amit a „*magyar-mivolt*” jelent, nem hívjuk segítségül a tudományok összességét sem, hogy korszerű színeképet kapjunk róla. Az emberi lehetőség határain belől óvakodunk attól, hogy Dávid Ferenc magyarságát kiforgassuk a maga természetes állapotából, mert elevenen él bennünk a tudat, hogy ő egy nagy magyar-elindulás századában, de a XVI. században és nem a XX. században élt. Tagadhatatlan azonban, hogy magyarsága örökre rányomta bélyegét az erdélyi unitarizmusra. Ennek a magyar bélyegnek néhány eredeti vonását ragadjuk ki Dávid Ferenc életéből, helyesebben ezeknek a vonásoknak tükrében mutatjuk be az ő magyarságát, mint, amely végső következményeiben kihatással volt az egész nemzetre. Célunk tehát inkább gyakorlati, mint pusztán tudományos, elméleti.

³ Dr. Bórbély I.: Unitárius polemikusok, u. old.

Dávid Ferenc vérszerinti magyarsága dr. Borbély István részletekbemenő kutatásai alapján (L. Heltai G. 5. l., U. Polemikusok Magyarorsz. 15. l., stb.) ma már nyilvánvaló. Téves Pokolynak, Kanyarónak és a többieknek az állítása, kik szerint Dávid félig szász családból származott volna. A Dávid név Daudid vagy Dautit formájában „Kolozsvár magyar polgárságának 1453-ból való összeírásában” szerepel. A Dávid-család ezek szerint törzsökös magyar és kolozsvári. S hogy Dávid Ferenc e család-sarja, bizonyítja az 1564-es összeírás, amely a Franciscus Dautit nevet tünteti fel. Mindez ránk nézve nem fajbiológiai szempontból fontos. Nem a bizonyító erejében, hanem a következményeiben bír jelentőséggel. A származás kulcs Dávid Ferenc magyarságához. Ezen keresztül nyílik fel annak értelme. A nemzet legbensőbb énjéből való kibontakozás, az alulról való feltörés, a mélység tiszta értékének megcsillanása az ő magyarsága. A drága gyöngy a mélység titkos méhében kapja meg az utánozhatatlan sáppadt szint és lényegét. S így van a próféta és prédikátor is, ki „de profundis” hallja Isten hangját visszacsendülni azoknak a lelkében, akik vele egy-test és vérszerinti közösségben élnek s innen emeli a hangot; a panaszost vagy örvendezőt, a bizonytalan vagy bizonyossággal teltet az Ég trónusa felé. Itt gyűjt mécslángokból máglyatüzet, hogy megvilágosodjék a közösség útja Isten felé. Nevezzük Dávid Ferenc magyarságát hárminek; ösztönös megérzésnek vagy tudatos magatartásnak, társas viszonyulásnak vagy lidérces messzefénynek, állapotnak vagy alkalmazkodni tudásnak, szerepkörnek, sorsvállalásnak vagy isteni küldetésnek, mindezek alján ott vibrál vagy feszül a vérközösség, a származás ereje. Intuitív megérzésében, tiszta látásában benne van a magyarsága... Luther Márton reformátor volt, de német reformátor. A történelem dialektikájában, ha az apró történések felszíni vetületei alatt a mély okokat nézzük, ő a római tézissel szemben felállította a germán antitézist. Nincs okunk és jogunk feltételezni, hogy a magyar lutheránusok ne tisztelnék, ne szeretnék őt igaz emberi tisztelettel és szerctettel, bár mint érdekességet megemlítjük, hogy szivesebben nevezik magukat „evangélikusoknak”, mint „lutheránusoknak”, mégis Luther elsődlegesen és maradéktalanul a germán népeké. És ez nem von le Luther

nagy emberi értékéből és munkájából semmit, sőt! A germán lélek benne és általa ajándékozta meg az emberiséget a reformáció csodás gondolatával. Ezzel párhuzamosan, amint előző dolgozatainkban is kifejtettük, a magyar vallásos génusz Dávid Ferencben a vallás-szabadság magasztos eszméjét adta a keresztény világnak. Ime az ő reformatori jelentőségének tagadhatatlan magyar vonása.

Ezt a magyarságot, sajnos, évszázadok során elsikkasztották Dávid Ferenc reformatori jelentőségéből, nyilván az unitárius vallás mostoha sorsa miatt. Magyar irodalomtörténeti fontosságát, — olvassuk csak a Rövid magyarázat-át vagy a prédikációit! —, rendkívüli szónoki képességének magyarformáló erejét, — gondoljunk a kerek-kövön tartott beszédére, melynek hatására Kolozsvár város lakossága unitárius s következésképpen magyar lett! —, teológiájának derűs optimizmusát, melyben a bűnös, értéktelen, báb-emberrel szemben a bizó, fejlődő jó ember eszménye kap szerepet, ki Istennek nemcsak képmása, gyermeke, de munkatársa is, elhallgatták, félremagyarázták, sőt esetenként kigúnyolták. Martiromságát tudatosan vagy tudattalanul vallásos megszálottságnak tulajdonították. Még ma is találkozunk megjegyzésekkel és utalásokkal, amelyek magukban hordják a mult elfogult szellemét, — ezekkel dolgozatunk második felében fogunk foglalkozni, — de itt-ott töredezik a jég, az egyoldalú szemlélet vastag jégkérge Dávid Ferenc személye és munkássága körül. A mi századunk, hasonlóan a XVI. századhoz, a nagy magyar elindulás százada és nem kétséges, hogy a jelen század alkalmas és hivatott arra, hogy rokonszenves tárgyilagossággal mérje fel a XVI. század lényegét. A felmérés nemcsak átértékelő művelet, hanem továbbfejlesztő, kiteljesítő munka. Rajtunk, unitáriusokon a sor, hogy Dávid Ferenc szellemi hagyatékán, mint alapon, továbbfejlesszük a magunk mély-magyarságát s azt a nemzet közkincsévé tegyük. Erre kötelez nemcsak a szellem-történet folytonossága, annak tisztelete és ápolása, hanem az a belső szubjektív kapcsolat, mely minket évszázadok szenvedésein és áldozatain keresztül az ő alkotásához, mint legszentebb örökséghez fűz.

S hogy a munkánk alaposabb legyen, a magyar eredetből adódó értékek mellett, hadd emeljünk ki még egy vonást,

amely szemléltetőbbé és teljesebbé teszi előttünk Dávid Ferenc magyarságának fontosságát. Ez a vonás a XVI. századi magyar öneszmélésnek egyik legszebb és legbészédesebb bizonyossága. Valami csodás megérzés, önmagunkra találás ez, mely azt sugta Dávid Ferencnek, hogy *a reformáció szellemi párvialalában meglátásaink szempontjából, alkotásaink tökéletességét illetően egyetlen külföldi tekintélynél sem vagyunk kevesebbek!* Nem vagyunk a Nyugat lelki táplálékának utánkérdőzői, alárendeltjei, vértelen, improduktív függvényei, hanem a kölcsönös viszonyban élők elkötelezettjei. Ezt a bélyeget hordjuk szívünkben és homlokunkon. A kapást adással, a nyereséget haszonnal fordítjuk vissza, mert tudjuk, hogy az európai közösség nemcsak arra kíváncsi, hogy mit ad nekünk, hanem főleg arra, hogy mit kap tőlünk.

A nagyváradi Disputációt megelőző hetek forróságában élt Erdély népe. Méliusz és Dávid Ferenc lázasan készülődött a sorsdöntő mérkőzésre. Ki-ki előre lefektette a maga feltételeit, kívánságait, hogy azt a Fejedelem elé terjessze. Méliusz mintegy záradékkul azt kívánta, hogy a vita menete és eredménye külföldi akadémiák elé terjesztessék döntés végett. Dávid Ferenc ennek ellentmondott és ebben az ellentmondásban benne vibrált a magyar öneszmélés feszülő ereje. Tagadhatatlan, hogy Dávid Ferencet külső körülmények is befolyásolták az állásfoglalásában. A külföld — Jakab Elek szavaival élve — az ő peres ellenfele volt, jól tudta tehát, hogy milyen sors vár az ő felfogására ott, ahol Serveto máglyájának kecernyés füstje még a levegőben terjengett. Viszont azzal is tisztában volt, hogy a Fejedelem megértő támogatására idehaza biztosan építhet, mégis ennél több állott előtte, amikor azt ajánlotta, „hogy ők (Méliusz és Dávid) vitatkozzanak s az ítéletet hagyják a hallgatókra és az Istennek tüzére, mely megpróbálja az aranyat, ezüstöt és polyvát”.⁴ Mi vezette Dávidot erre? Magabízása rendkívüli tehetségében, amellyel hallgatóságát olyan gyakran elragadta, meggyőzte, vagy az igazságba vetett tántoríthatatlan hite? Lehet, hogy mind a kettő... De Dávid Ferenc magatartásában volt valami abból a féltő szeretetből, amellyel a madár a saját fészkéhez; a földhöz, a

⁴ Jakab E.: Dávid Ferenc emléke, 137. old.

népéhez s a szárnyrakelő eszméhez ragaszkodik. Nem hiúságból, de élet-halálra szóló elhivatásból. Milyen megvetés tárgya az a madár, amely hűtlen lesz a fészkéhez!

Szent István a kereszténységet idegen szerzetesekkel erőszakolta a magyarságra, a reformáció lutheri formáját szász kalmárok hozták hazánkba s a továbbterjesztésben is több idegen teológus és misszionárius tevékenykedett, idegen szellemi központok táplálták, irányították a reformáció mozgalmát s ők kérték számon az eredményeket szerte a hazában s a magyar reformátorok is csak utánczóik voltak a külföldnek el egészen Dávid Ferenc unitárius fellépéséig, akin keresztül megszólalt maga a magyar lélek s felállította sajátos mondanivalójának mérlegét és tekintélyének mértékét. Dávid Ferenc leke külföldön kezdte el a lázas töltekezést, de szent terhével „hazaérkezett”, hogy hazulról induljon el a tiszta jézusi evangélium arány hídján Isten felé. Vajjon tisztában vagyunk-e az egyszerű szavak roppant jelentőségével, amikor felzendül az ajkunkon a dicséret; „... *itt hazánkban, bérc ölében, a nép szívében vert gyökeret hitünk...*” Vajjon megérezzük-e benne Dávid Ferenc magyarságának örök visszhangját és biztatását; „lelkünkben gyökeret vert hitünk”-nél fogva egy népnél sem vagyunk alábbvalók!? Mert ez a Dávid Ferenc magyarságának öröme és tanulsága. Amint a megelőző dolgozatunkban már leszögeztük, hitünkben alkottunk mi is európaiakat, sőt az akkori Európánál keresztényibbet, mert a Szent Bertalan éjszakákra, az eretnek-üldözésre és inkvizícióra a vallásszabadsággal feleltünk!

*

Ez a csodás felelet Dávid Ferenc reformátori mivoltának lényegéhez és jelentőségéhez vezet. Miben áll ez? Röviden: *az igazság szakadatlan keresésében s a megtalált igazság feltétlen szolgálatában.* Abban a törekvésben, amely a szellemi és lelki törvények alapján, isteni szándék szerint, valami „egészet” akar kihozni az életből. Luther és Kálvin csak féltig ment el, Dávid Ferenc „az egész akarta” megtenni. Az ortodox protestantizmus megmaradt a dogmai kereszténység alapján s csak olyant hajlandó „reformátornak” elismerni, aki ezen az alapon, a rendszert nem érintve, inkább gyakorlati, tehát rész-megoldásokra törekszik. Mi unitáriusok, a dogma-

mentes kereszténység hitvallói az egész rendszer felülvizsgálását sürgetjük. Elvünk és célunk az örök reformáció. Lényeges tehát a különbség közöttünk és nem csodálható, ha a túlórali megnyilatkozásokban Dávid Ferencet sehohsem találjuk az ú. n. reformátorok sorában, holott a dolgok természetéből önként folyik, hogy neki legalább is Luther Márton mellett van a helye; a kezdeményező és betetőző, az elindító és kiteljesítő reformátori munkásság értelmében.

Féja Géza neves magyar író szavával élve, Dávid Ferenc valósággal „végigsietett a felekezeteken”, hogy mint a művész, ki mind tökéletesebb alkotásokra törekszik, életművét; az unitárizmust befejezhesse. Féja lényegében elfogadja dr. Borbély István felfogását, ki ezt a fejlődést teológiai szempontból Dávid Ferenc *antitrinitárius, objektív unitárius* és végül *szubjektív vagy tiszta unitárius* hitének nevezni. Dávid teológiájában tehát fejlődés észlelhető *a lutheri és kálvini formától Serveto hitfelfogásán keresztül a tiszta unitárius meggyőződésig.* (L. A magyar unitárius egyház hitelvei a XVI. században.)

Dr. Iván László: „Dávid Ferenc arca a szellemtudományi lélektan tükrében” című dolgozatában elveti dr. Borbély felfogását, mint olyant, amely számításán kívül hagyja a lélektan s Dávid fejlődésének rugóit pusztán a teoretikumban, a teológia elvont világában keresi. Szerinte Dávid Ferenc reformátori pályafutása a „vallásos embertípusban” keresendő, ki egy vallásos elménysorozaton keresztül jut el végső meggyőződéséig.

Stavasz László szerint Dávid Ferenc „... típusa annak a kornak, amely lázasan kereste az igazságot és típusa azoknak a keresőknek, akik sohasem találják meg azt, amit keresnek, mert nem a találas a fő náluk, hanem maga a keresés. Pályafutása éppen ezért tragikus; megható őszinteséggel, tiszteletre méltó bátorsággal és nemes önfeláldozással futott, botorkált, szárnyalt vagy támolygott eszményei után, de mivel végzetes volt az út, amelyre lépett, az szükségképpen a dévai vár börtönébe vezetett.” (L. Gyülekezeti igehirdetés elmélete, 189. old.)

Makkai László történetíró „Kolozsvár a magyar történelemben” című dolgozatában Dávid Ferenc „nyugtalan” lel-

kületében találja meg a rejtélyt, amely őt szakadatlan s mondhatni szélsőséges újításokra ösztönözte és a dévai börtönbe kényszerítette. (L. Egy magyar város ezer esztendeje.)

Balázs Ferenc, Ravasz Lászlóval szöges ellentétben, Dávidnál épp a „találást” kárhóztatja, mondván, hogy valami nics rendjén az olyan ember logikájában, aki a tegnap szentnek hitt dologgal ma hareba tud keveredni s a ma épített ol-tárt holnap lerombolja. Szerinte a keresőnek csak az örök keresés lehet a célja, mert ha talál, ellentmond önmagának. (L. Erdélyi csillagok.)

Ime egy színes csokor az elütó véleményekből egybekötve. Napjaink protestáns nézetei ezek, amelyek fényesen igazolják, hogy milyen nagy a bizonytalanság Dávid Ferenc reformátor útja körül. Mennyire szubjektív, igen gyakran félreértelmezett alapon áll a mi ítéletünk róla. Összeszedtük ezeket, mert fel akarjuk hívni az illetékesek figyelmét egy kiáltó szükségességre, *egy könyvre, amely Dávid Ferenc írásaiból, minden kommentáló, értelmező magyarázat nélkül, világosan megmutatja az ő lelki és szellemi fejlődését, reformátori pályafutását, de összegyűjtöttük e nézeteket azért is, hogy dolgozatunk további fejtegetéseiben a maguk helyén röviden megválaszoljuk.*

Aláírjuk Féja és dr. Borbély felfogását, hogy Dávid Ferenc reformátori munkájában vitathatatlan fejlődés észlelhető. És ez a fejlődés nem futás, botorkálás, szárnyalás, támolygás (Ravasz), nem is rapszódikus megvilágosodás (dr. Iván), hanem egy fokozatos lelki kibontakozás a jézusi, evangéliumi világ elnyerése felé, egy folytonos törekvés az egészlet-akarársra. Dávid Ferencet ebben a törekvésben két tényező befolyásolta: *a kora és a lelkiülete.*

Olyan korban élt, amikor az „Isten lelke” cseppfolyós állapotban tartotta a gondolatot, hogy ebből a forró, végnélküli hullámból, mint ringó bölcsőből kialakuljon a vajudó új világ képe. Dávid Ferenc nem sietett végig a felekezeteken, mert hiszen a felekezetek akkor még mind nem is léteztek s a meglévőknek sem voltak meg a tisztán kialakult határai. A felekezeti lényeg későbbi századok kijegecesítő munkájának az eredménye. Dávid Ferenc tehát nem ingadozásból, nem jellem gyöngeségből cserélte a felekezeti hovatarozását, mint

más a ruháját, hanem a reformáció fejlődésének tiszta útját követte. Azt is mondhatnók, hogy egy személybe, a saját életébe sűrítette az egész reformációt. Az egészet akarta.

A felekezeti határok hiányára különben klasszikus példa Bornemisza Péter esete, akiről sokáig nem tudták megállapítani, hogy evangélikus-e vagy református? Dávid Ferencel kapcsolatban itt még csak azt szögezzük le, hogy valóságos csoda, tehát „ugrás” lett volna, ha ő katolikusból egyenesen unitáriussá fejlődik. A fejlődés isteni törvénye nem tűr ugrást a természetben s így neki végig kellett járnia azt az utat, amely a később kialakult lutheránus és református felekezetekhez vezetett. Ezzel a megállapításunkkal egyben válaszolunk Ravasz Lászlónak és Balázs Ferencnek. Dávid Ferenc közbeeső útjának állomásai mutatják, hogy az ő kereső lelke talált is, azonban minden találás alapja lett egy újabb keresésnek, mert ő az „egészre” törekedett. S hogy végkép megtalálta az igazságot, bizonyítja az, hogy meghalt érte. Az emberi lélek pusztá keresésért nem szokott martiromságot vállalni.

A keresés maga sem volt futás, botorkálás, szárnyalás és támoltygás az eszméi után, hanem egy fokozatos és mondhatjuk harmónikus és következetes magatartás eredménye. Egy lelki kibontakozás, lelki fejlődés. Hasonlítsuk csak össze a reformátusok által kiadott *Modus Concordiae* egy passzusát, amelynek szövegében dr. Borbély szerint is az akkor még református Dávid Ferencre ismerünk, az ő későbbi megnyilatkozásaival s megtaláljuk bennük a céltudatos magatartást, összhangot és következetességet. A *Modus Concordiae* nevezett kitétele így hangzik: „... *titeket komolyan és sietve figyelmeztetünk, hogy mi azoknak a számából vagyunk, akik másokat, ha Isten ígéből jóra intenek, örömmel követünk*”. A vallásszabadságban megtisztul és kibomlik ez a gondolat: „*Í-e ki azt a vallást kövesse, amelyet leginkább szeret*”. Az 1579. február 24-én Tordán tartott zsinat határozatában megpecsételődik. Az idevonatkozó rész így szól: „*A világnak nincs semmi oka azok ellen támadni, akik az eltemetett igazságoknak a sötétségből előhozásában fáradsz*”. (L. Ker. M. 49. K. 4. és 287. old.)⁵ Az uton lévő, a csúcsra felért s az

⁵ Dr. Borbély I.: A magyar unitárius egyház hitelvei, stb.

igazságért martiromságot vállaló Dávid Ferenc megnyilatkozásai ezek. És az, aki élete nagy fordulópontjain ennyire következetes tudott lenni önmagához és a keresett és megtalált igazsághoz, nem botorkált, nem futott, szárnyalt vagy tá-molygott, hanem haladt, fejlődött.

Haladása valóban belső nyugtalanságból táplálkozott. Ez a nyugtalanság azonban nem volt a pajkos gyermek izgékony-sága, nem is az álmodozók és kalandvágók szertelen csapongása, hanem annak a lelki magasfeszültségnek az eredménye, mely minden emberi fejlődésnek az előfeltétele, amely nélkül az ember az ő életmegnyilvánulásaiban nem tudna Istennek munkatársa lenni, nem tudna újat alkotni, létrehozni. Nézzünk csak szét a tudományban, művészetben, erkölcsben és vallás-ban és tüstént meglátjuk, hogy a fejlődés érdekében a „nagy nyugtalanok” tettek a legtöbbet. Galileo nyugtalansága a föl-döt mozdította ki sarkából, Kopernikus, Kepler forradalmasi-totta a csillagvilágról vallott nézetünket, Newton felnyitotta szemünket az isteni törvények grandiózus rendszerére. Marco Polo, Columbus, André, Amudsen egy csomó ismeretlen tit-kot tárt fel földünkről, az ő nyomukban ezer és ezer felfedező, mind megannyi hős, el egészen a névtelen katonáig, ki a ha-záéri adja életét, vagy a névtelen orvosig, ki önmagába fecs-kendezi a haláltokozó szérumot, hogy a szimptomákat tanul-mányozza, — amint Munkácsy Mihály valóságosan megfeszít-tette önmagát, hogy személyes élményén keresztül a keresztre-feszítés főséges tragikumát annál jobban érzékeltesse — és sok-sok millió alkotja a „szent nyugtalanok” azon csoportját, akik kiemelték az emberiséget a naív tudatlanság, primitív szépség és erkölcsi tökéletlenség völgyéből az élet emelkedet-tebb virányaira.

Ha mindezek bűne megbocsátható, akkor csodálkozva kér-dezzük Makkai Lászlótól, miért annyira engesztelhetetlen Dávid Ferencsel szemben, ki a fentiekhez hasonló munkát vé-gezte el a vallás területén? Mi, unitáriusok teljes tudatában vagyunk annak, hogy tisztultabb vallásos életszemléletünket pont Dávid Ferencnek és a hozzá hasonló „nyugtalanok” munkájának és áldozatának köszönhetjük. Mi nem tartjuk profán dolognak a vallást a fejlődés szempontja alá vonni. Nem szégyeljük primitív eredetét, de gyönyörködünk krisz-

tusi magasságában. A mi „üdv történetünk” nem a Genézis első könyvével kezdődik, hanem az emberiség sejtelmes évezredeivel és nem zárul le a Jelenések könyvével, mert nem tudjuk elképzelni, hogy miért hallgatott Isten évezredekén keresztül s miért nyilatkozott ki csupán egy népnek, a zsidó népnek? Sejtelveink szerint Isten a magyar népnek is kinyilatkozott, kijelentett és kijelent ma is, mint minden népnek, jár nagy bánatunkra az idők viharai nagyobbrészt elmosták az ő kijelentésének nyomait, csak egy-egy lelet-töredék mutatja, hogy évezredekkel ezelőtt a magyar lélekben miképpen ölelkezett a véges a Végtelennel. Bátorságunk van leszögezni, hogy a kereszténység *egy*, de *nem egyetlen* a világvallások között. A kereszténység nem tökéletes, csak törekszik, hogy azzá legyen. Ezért szükséges az örök reformáció gondolata és munkája az örök fundamentum, a tiszta jézusi tanítások alapján és azok szellemében.

S mindez azért van, mert Dávid Ferenc „nyugtalan” lelke fölszabadított a dogmák kötött igájából s lehetővé tette, hogy ne „sub specie ecclesiae”, hanem „sub specie aeternitatis” szemléljük a valóságot, vagyis mind többet és többet fogjunk át az élet egészéből, mert a mélyebb életérzés és a tisztább látás gazdagabb hittel ajándékoz meg s közelebb visz Istenhez.

Dávid Ferenc hite korának és lelki adottságainak hatása alatt fejlődött ki, de ez az egyéni hit-kifejlődés egyetemes isteni törvényt zár magába. E világon minden az „egészre”, a kiteljesedésre törekszik. Az alaktalan ásvány a kristály formáját keresi, a vezérhajtástól megfosztott csemete sebtiben két vagy három vezérhajtást növeszt ki magából, mert küzd a csonkaság, félbemaradottság ellen, mert kiterébélyesedett koronájú fává akar nőni, az elvágott ujj sebének begyógyítására az egész szervezet lázas tevékenységbe kezd. Minden, de minden kiteljesedésre törekszik. És így van ez a lélek világában is. Jézus az egyik gyönyörű példázatában Istenországát a kereskedőhöz hasonlítja. A kereskedő drága gyöngyöket vásárol. Mindenik érték, mindenikből sugárzik öröm és boldogság feléje és mégis egyik sem az igazi. Sokat vásárol és sokat ad el, de amikor az igazira rátalál, bár roppant nagy az ára, habozás nélkül mindenét eladja, hogy megvásárolhassa azt. Félve-remegve kebelébe rejti, kimondhatatlan a boldog-

sága, mert érzi, hogy magához ölelte az Istenországát. Elragadtatva kiált föl: „*az egészet akartam és meggleltem!*” Ebben a példázatban világosan láthatjuk Dávid Ferenc reformátori jelentőségét s unitárius önmagunkat, ahogyan hitünkben a teljeseget, az egészet akarjuk.

De éppen Dávid Ferenc nyomán az „egészet” akarjuk magyarságunkban is. Mondják, hogy a bécsi döntés Erdély nagy költőjét, Reményik Sándort az egyik fővárosi szanatóriumban érte. Amikor meghallotta az eredményt, sajátos fájdalmas hangján csupán ennyit mondott: „én az egészet akartam”. S ebből a fájdalomból egy kötet vers született meg ugyanezzel a címmel.

Magyarország, Európa nagy szíve, csonka. A Mindenható törvénye alapján tudjuk, hogy *fél szívvel nem lehet szeretni, fél karral nem lehet ölelni, fél lélekkel nem lehet áldani, örülni és boldog lenni* . . . Ezek a gondolatok kísértenek és köteleznek bennünket, amikor Dávid Ferenc magyarságára és unitarizmusára emlékezünk. Eltűnődünk e gondolatok felett s tüstént felvetődik a kérdés, vajjon támadnak-e prófétái és messiásai e népnek és e vallásközösségnek, hogy az örök „egész” felé vezessék? Önként kínálkozik a válasz: Isten még a kövekből is támaszthat prófétákat, mert hiszen annyi vér csurgott ezen a tájon, hogy minden kis rögéből egy-egy messiás vagy próféta támadhat.

Simén Dániel.

Az elhivatott Laotse bölcseletében.

Irta: GYULAI ZOLTÁN.

Az unitárius irodalmi társaságban tartott Laotse-felolvasásom után egy figyelmes hallgató azt a kérdést tette, hogy mit kell valójában érteni az „elhivatott” (Berufene) szó alatt, amit én a „nemes”, a „szent” szókkal fordítottam. „Ugyanis, ha ez a szentekre vonatkozik, akkor ebből egy átlag ember nem vehet magára semmit. Ha pedig egészen közönséges emberekre vonatkozó tételek vannak ezalatt, akkor miért kell ilyen régi bölcselőkre visszanézni; valójában a mai fejlett tudomány és iskolázottság mellett érthetetlen volna, ha ilyen messzire kellene mennünk tanácsokért.”

Körülbelül ez a rövid foglalata, amit egy őszinte ember nekem mondott, szinte bírálatként a felolvasásom tárgyára vonatkozólag. Én igen hálás vagyok azért a pár szóért, mert igen jellemző dolgokra világított rá. Nevezetesen arra, hogy egy gondolatkörnek egy jól ismert fogalma egy másik gondolatkörben felnőtt embernek nem olyan magától értetődő, azaz hogy milyen különbségek lehetnek egyes kultúrák között. — Így aztán éppen az az érdekes dolog történhetik és történik is meg, hogy egy bizonyos — bár magas — kultúra emlőin felnőtt emberek olyan ízeket találnak egy-egy idegen kultúra nagy szellemeinél, ami részben vonzza lelküket, sokszor azonban nagyon át is hangolja vagy megtermékenyíti őket. Éppen így történhetnek egyes, nagy autochon kultúrák kölcsönhatásai.

Éppen emiatt örömmel próbálom meg a feltett kérdésre válaszolva — mert hiszen még sokan érzik valószínűleg ugyanezt a kérdést — az „elhivatott” (Berufene) fogalmán megmutatni azt, hogy ezekhez a gondolatokhoz nekünk is lehet közünk és csupán egyéniség kérdése, hogy azokból köznapilag értékesíthető szempontokat szűrjünk le magunknak.

Ami a német „Berufene” szó értelmét és magyar fordítását illeti, tudnunk kell azt, hogy itt csak valamit jelezni aka-

runk, anélkül, hogy erre az illető nyelv pontos szót szolgáltatna. Éppen emiatt használtam a nemes, bölcs, a szent jelzéseket is. Talán a legmegfelelőbb körülírás volna: az emelkedett lelkű ember. Valójában nem egy jól meghatározott embertípusról, vagy pláne foglalkozási ágról vagy osztályszerű elhatárolásról van szó, hanem általában olyan emberről, aki mélyebb megértéssel van az élet jelenségeivel szemben. A mi nagyszerűen kifejtett nevelésrendszerünk elsősorban szakképzést ad és szakembereket nevel. Társadalmunk emellett olyan, hogy az embereket osztályonként is értékeli, de emellett van vagyoni értékelés is. Azonban a mi nevelési rendszerünkben csak mellékesen jut szerephez egy olyan valami, ami az étellel szemben való állásfoglalásra tanítana. Ez a rész nálunk a hittanításban beolvasztva, de éppen emiatt részben többet, részben kevesebbet foglal magában, mint az életbölcselek tanításai. Talán közel járunk a valósághoz, ha azt véljük, hogy a régi ember sokkal inkább magára volt szociálisan hagyva, mint a mai ember és így neki sokkal fontosabb volt, hogy az élet és a sors forgandóságával szemben legyenek önálló, vezérlő és megnyugtató maximái. Ezzel szemben a mai embernek jól be kell illeszkednie a saját társadalmába, s akkor ez már készen ad neki értékelési elveket, kötelességet és elismerést. Azonban akinek ízlik belemélyedni ilyen régi bölcssek elveibe, észre fogja venni, hogy a mi mai életünkben is lehet ezeket használni.

Az elhivatott éppen ezért lehet mindenki, aki öntudatosan elmélkedik az életen, aki érzi, hogy az emberi életformákban lehet egy magasabb rendű, vagy magasabb értékű lelki-életet élni. Az illető lehet vezetőegyniség a mi társadalmi beosztásunkban, de nem szükséges, hogy az legyen. Az öntudatosság sem feltétlenül fontos. Ez inkább mellékjárulék; nevezetesen az iskolázott ember az, aki könnyebben jut erre az öntudatra éppen iskolázottságánál fogva. Viszont nem minden iskolázott ember jut el a bölcsesség bizonyos fokára és lehet iskolázatlan ember, aki öntudatlanul olyan gazdag kedélyvilággal rendelkezik, ami őt minden könyvműveltség nélkül a helyes érzésekkel látja el. Ilyen az öreg emberek bölcsesége, — sokszor egészen egyszerű embereknél — magas fokban kifejlődve. Ezek az emberek a hosszú élet folytán szerzik meg

ezt a mélyebb belátást az életbe és az emberi lélekbe. Ez adta meg a régebbi — ma már ritkán található — asszonytípusnak azt a szép anyaias vonást, ami költői művekben egy-egy szép anya-figurában nyert kikristályosodást.

Laotse az „elhivatott” nevű emberre vonatkoztatja azokat a gondolatait, amelyeket lelkileg emelkedett vagy kedélyileg elmélyült ember alkalmaz, akár öntudatosan, akár öntudatlanul. Szentenciáinak nagy jelentősége van abban, hogy megmutatja az ilyen embernek nagy társadalmi jelentőségét. Ez érdekes különösen azért, mert rámutat arra, hogy nemcsak a társadalmi értékskála szerint magasabbra helyezetteknek van irányító szerepük, hanem olyanoknak is, akik rang nélkül, de lelkileg képesek erre. Hogy ez a mi fejlett társadalmunkban is így van, arra sok példát lehet látni, ha megfigyeljük, hogy hány híres embert hirtelen elfelednek és hány ember neve marad fenn, aki nem volt olyan magasán a társadalmi ranglétrán. Hír és érték nem mindig áll egyenes arányban egymással.

Laotse 81 verse közül kb. 15-ben említi kifejezetten az „elhivatott”-at. Ezenkívül több helyen beszél úgy, hogy azok is a jobb emberre vonatkoznak. Ebből látszik, hogy ő igen sokat foglalkozik a nemes lélek gyakorlati elveivel. Ezért tanulságosak. Bár a szent szót is használtam az elhivatott fogalom tartalmának jelölésére, ő mégsem gondol semmiféle, a gyakorlati élettől távolálló aszkétára. Laotse az embert teljesen gyakorlatiasan veszi az ő összes természetes érzéseivel, ösztöneivel, szükségleteivel, mondjuk jó és rossz tulajdonságaival. De reá jellemző realizmussal, — amit gyakran nem ismernek fel, — tudja, hogy „ember” nincsen, csak egyes emberek vannak. Tehát egyes emberpéldányok. Nincsen egyetlen tökéletes emberpéldány, hanem az emberi lélek ezernyi rezdülése, ami minden emberben egy kissé más lehet, de minden ember képes lehet arra, hogy rezonáljon ugyanazokra a nemesebb sugallatokra. Egész bölcseletének alaptónusa az, hogy ha lelkünk ezekre a nemesebb hangokra hangoljuk be, emberileg nemesebb és egyénileg is boldogabb életet élünk. Ez végső fokon a különböző nagy vallásokban kifejezett — más és más módon kifejezett — tökéletesedés gondolata. Csak Laotsenál ez igen gyakorlatiasan, nagy életközelségben történik.

Laotse az embert, mint a társadalom — bár ő nem beszél

kifejezetten társadalomról, de a mi nyelvünk és felfogásunk szerint mégis így kell értelmeznünk kijelentéseit — aktív tagját nézi. A társadalom emberének van szerepe, van hivatása, van önérzete és van ambíciója. A társadalmi ember szeret vezetni és érdemeiért elismerést vár. Mindez természetes, de mégis látjuk, hogy a társadalom élete és abban a vezetők élete is gyakori harcokból és surlódásokból áll. És itt jön az ő bölcsesége, amikor rámutat arra, hogy mi az igazi érték a látszólagos értékekkel szemben; mi az igazi eredmény a látszólagos eredményekkel szemben és milyen az igazi hatás módja. A következőkben szempontjait egy pár idézet kapcsán az olvasó a saját környezetében, a saját élettapasztalatai alapján konkrét esetekre alkalmazhatja és ez alapon alkothat magának ítéletet arról, hogy tanulságosak-e ezek és hogy bárkire nézve azok-e.

Annak, hogy eredményt érzünk el, megvan a maga módja és ha eszerint járunk el, akkor az elismerés jön is. Ezzel szemben Laotse látja, hogy nem mindig eszerint járunk el. Ezt mondja:

„Schasem gondol a saját nagyságára,
éppen ezért képes az ő nagyságát befejezni.

Aki könnyen beleegyezik, ritkán talál hitelre.

Aki sok mindent könnyen vesz, mindig sok nehézséget talál.”

Tovább:

„Mert ő a nehézségeket jól meggondolja,
Éppen ezért nem talál nehézséget.” (63.)

'Tehát természetes emberi igény az, hogy az egyéniségünk megfelelő elismerést találjon, de azt nem lehet azáltal elérni, hogy lépten-nyomon erre gondolunk. Mély, értékes egyéniségnek nem erre kell gondolnia, hanem élnie és hatnia és akkor az ő nagysága jön magától. A gyakorlati életben igen használható — és könnyen ellenőrizhető — tanácsot ad, nevezetesen nem szabad mindenbe könnyen belemenni, mert akkor sok minden ígéretünk, vagy vállalkozásunk nem sikerül és aztán nem találunk hitelre. Gondoljunk csak a köznapi élet nagyhangú szóvivőire, akik találhatóak mindenütt, a falu korcsmájától kezdve fel egészen a legmagasabb helyekig. Az élet vállalkozásaiban vannak nehézségek, de aki ezeket eleve számbaveszi, az el is tudja hárítani azokat az útból és jön a siker, a sikerrel az elismerés.

A siker az, ami az embert érdemben a többi fölé emeli, de ennek is megvan a módja, hogy miképpen viselkedik azzal az ember:

„Ha ő az ő emberei fölött akar állani,
akkor ő az ő szavaiban alájuk rendeli magát.
Ha ő az ő emberei előtt akar lenni,
az ő énjében mögéjük helyezi magát.” (66.)

Tehát nem kell folyton éreztetni az emberekkel, hogy ő valamilyen fölöttük van. Ez sértő.

„Ő a magasban van és az emberek nem terhelhetnek meg általa.

Ő az első helyen időzik és az emberek ezáltal nem érzik magukat sértve. (66.)

Mert lehet valaki első helyen, de ez lehet a többire teher és sértő. Ez pedig nem az elhivatott módja. Nem lehet olyan az igazi érdem és az igazi siker, ami a többi emberre teher, vagy bántó. Pedig vannak ilyenek is. Az ilyen embert az emberek lerázzák magukról vagy legalább is törekednek szabadulni tőle és ez surlódásokhoz vezet. Aki azonban úgy van az emberek felett, hogy nem terheli meg és nem sérti őket:

„Azt az egész világ készségesen előre viszi,
és nem lesznek akaratosak vele szemben.

Mivel ő nem veszekszik,
az egész világon senki sem tud vele veszekedni.” (66.)

A veszekedés, surlódás, harc szembeállít erőket egymással, tehát káros. Az elhivatott használni akar, ez pedig csak erők egyesítésével lehet. — Mindezek egyszerű, gyakorlati tanácsok, amelyek azonban mély ember- és lélekismeretből származnak. Viszont ezek az ismeretek a legfőbb Tao természetéhez és hatási módjához tartoznak, amint ezt régebbi cikkemben megmutattam.* Az elhivatott lényeges tulajdonsága tehát:

„Ő hat és nem tart meg semmit.

Ha a mű kész, nem időzik tovább mellette.

Ő nem kívánja az ő jelentőségét mások előtt fitogtatni.” (77.)

Tehát olyan módon kapcsolódik be az életbe, hogy mindenkire segítő módon hat, de ezt a képességét a maga önös céljaira nem használja ki. Az elhivatott érzi, hogy minden komoly eredményt az emberek elismernek és tudja, hogy nem lehet

* L. Keresztény Magvető, 1942.

egyetlenegy eredményből egy egész életre szóló dicsőséget kovácsolni. Ennél a pontnál gondoljunk a társadalmi élet előjogaira, ahol az érdem szerzője már eltűnt; vagy pedig arra, hogy az iskolai diplomák egy életre szóló klavifikációt biztosítanak az embernek. Elindulásnak jó, de az elhivatott szerint nem lehet egyetlen érdemből egy életen át folyton dicsőségben élni. Újabb és újabb üdvös, vagy hasznos cselekedetekre van szükség. Az ilyen érdemet szívesen elismerik az emberek. Gondoljunk csak arra a gyakran megfigyelhető esetre, hogy lelkileg félbenmaradt emberek őszülő fejjel is arra hivatkoznak, hogy mennyire kiténtek ifjú korukban kortársaik közül. Az élet állandóan folyik, minden napnak megvan a maga szükségése és a maga feladata és aki mindennap megteszi a maga részét, azt elismerik, de 20—30 éven át a régi kiválóságra hivatkozni olyan, amit az emberek nem tudnak elviselni. Emlékezzünk a klasszikus mondásra: „Hic Rhodus, hic salta!” Az elhivatott azt tartja, hogy nem szükséges, hogy az ember az ő jelentőségét folyton hangoztassa.

„Ő az ő énjét háttérben hagyja,
és az ő énje előrehalad.
Ő az ő énjét levetkőzi
és az ő énje megmarad.

Nem így van-e tehát:

Mivel ő semmi egyénieset nem akar,
éppen ezért az ő egyénisége beteljesedik.”

Tehát a mélyebb én, amelyik közelebb van a Taohoz, ez a fontos. Az úgynevezett társadalmi vagy köznapi én, az úgynevezett egyénies én, amely könnyen szembe tud kerülni más „én”-ekkel, az nem fontos. Az énnak ez a kettőssége minden nagy vallásnál is kellő hangsúlyozást talál. Ebben van az elhivatott lényege, hogy érzi a különbséget az én ezen kettőssége között. A felületesebb ént mintegy levetkőzi, háttérbe hagyja, hogy a mélyebb, értékesebb én érvényesüljön. Csak egy példát hozok fel erre a bibliából a szegény asszony filléréről. A gazdag ajándéka, aki sokat ad, de hivalkodik vele, a felületesebből jön, míg a szegény asszony fillére, amelyik szívesen ismeretlenül marad, de mély érzületből jön, a mélyebb énből jön. Az adomány nagysága nem biztosít arról, hogy a gazdag mindig is fog segíteni, de a mély, segíteni kész érzület

biztosíték erre. Tehát felületes énünk háttérbe szorításával fejlődik ki és tökéletesedik az igazi, örökké értékes énünk.

Éppen emiatt:

„Az elhivatott nem gyűjt kincseket.

Minél többet tesz másokért,
annál többet birtokol ő.

Az ég szelleme: áldani ártalom nélkül,
az elhivatott elve: hatni harc nélkül.” (81.)

„Az elhivatott a lényegnél marad és nem a látszatnál.
Nem törődik a távolival, hanem a közelihez tartja magát.”

„Ő nem tünteti magát nagynak: (38.)

Éppen ezért befejezi nagy művét.” (34.)

„Ő mindig jó nemtője az embereknek,
éppen ezért nincsenek reá nézve elvetett emberek.” (27.)

„Ő nem akar maga látszani,
éppen ezért ő megvilágosodik.

Ő maga nem akar semmisenem lenni,
ezért feimagasztosul.

Nem dicsekszik,
ezért hoz műveket létre.” (22.)

Az emberi természet mindenütt egyforma. Bizonyára sok példát látott Laotse az üres, dicsekvő emberre és ezért részletezi, hogy az igazi, mély lélek nem látszateredményeket, hanem műveket, értékeket hoz létre. Ezek annyira ma is észlelhető és alkalmazható megjegyzések, hogy hármelyik kis faluban névvel lehet megnevezni a dicsekvőket és névvel az elvonultabb, csendes egyéniségeket, akik komoly eredményeket hoznak létre. Gondoljunk csak közéletünkben arra a gyakori esetre, amikor valaki folyton az ő kiválóságaira, érdemeire, rangjára hivatkozik, amit az ő embertársai nem akarnak kellelőleg elismerni. Ha pedig valójában megnézzük az érdemeit, azok nincsenek. Ez az a sok felületes vezető, akinek egész élete munkája abban van, hogy az ő énjét és az ő fontosságát hangoztassa, csak azt figyeli, hogy nincsen-e egy olyan mozdulat, a szóban egy olyan hangsúly, ami őt nem ismeri el. Ezek az örök elégedetlenek, az örök zsörtölődők, de éppen mivel a saját kis énjüket látják visszatükrözni mindenben, nem ismerik az életet, nem ismerik az embereket, az emberi lelket, nem hoznak sehol semmi értékes cselekedetet létre. Sokkal kevesebb erőlködéssel, ha az komoly tettekre irányulna, nagy elismerést, méltánylást, tiszteletet lehetne elérni és

emellett nyugodt kedélyt, belső megelégedést és az élet mélyebb megértését. A megértő emberre nézve nincsenek „elvetendő emberek”. Micsoda jó érzéseket lehet fakasztani egy elesett emberben csak egy megértő, csak egy biztató szóval. Azonban akinek csak az a fontos, hogy ő magát mások felett, vagy mások előtt lássa, ennek nincsen ez iránt érzéke, mert neki egy elesett ember látása jóleső kielégítés, mert hisz az ő lényege az, hogy másokkal szemben megállapítsa az ő felsőbbségét. Az ilyen ember a környezetében csak fájdalmat okoz bántó eljárásával. Valójában nagyon kicsi egyéniség, nagyon felületes és emellett szívtelen is, aki látszat elismerésért harcol és nincs érzéke a reálítások iránt. Az ilyen ember magát annyira különbnek tartja másoknál, hogy mások megbántását az ő egyéni kiváltságának tartja. Az ilyen ember az, akire Laotse azt mondja, hogy ha ők a magasban vannak, az emberek általuk meg vannak terhelve és ha ők az első helyen vannak, az bántást hoz az emberekre (66.). Példákat mindenki találhat rá a saját életmegfigyeléseiből, a saját környezetében.

Az élet tele van az élesen megfigyelhető esetekkel és tele volt nyilván Laotse idejében is. Ezért tudta oly pontosan megfigyelni őket, de mély lélekkel tudta megadni az igazi értékes egyéniség és nemes lélek jellemző vonásait is.

„A nemes vándorol egész nap,
anélkül, hogy nehéz terhétől megválna.

Szemei előtt lehetnek a világ összes csillogásai,
ő megelégedetten időzik egyedülvalóságában.” (26.)

A nemes lélek, vagy az elhivatott, nehéz teherrel vándorol és azt nem hagyja el, mert a nemes lélek a környezetében életet előmozdítóan hat. Egy régi mondást idéz: „Ami félig van, annak meg kell telnie”. Tehát, ahol fejlődőben lát valamit, ott a saját tehetsége szerint segíti a fejlődést. Ettől a terhétől nem tud megszabadulni, de nem is akar, hanem ezzel az éltető terhével megelégedetten marad egyedülvalóságában is. Az egyedülvalósággal fejezi ki Laotse azt, hogy ilyen egyéniség általában kevés van, nem igen vannak társai. Éppen e miatt van lényével a többi felett, mert ő segít nekik. De mivel mindig segít, elismerik. A sorok közül azt érezzük ki, hogy ez az elismerés neki jól esik, mert ez emberi dolog, de mély reálításokhoz szokott lelkével megelégszik az önként feléje áradó

dicsőséggel és nem küzd érte, mert a kikényszerített elismerés már nem valódi elismerés.

„Ő tehát magára veszi a nehéz elkötelezettséget és nem tolja azt át másokra.

Aki az Élet birtokában van, az a köteleességekhez tartja magát.

Aki nincs az Élet birtokában, az a követeléshez tartja magát.

Az ég szelleme nem ismeri a személyi tekintélyt.

Ő (az ég) mindig a derekast ajándékozza meg.” (79.)

Természetesen hatni, segíteni, az életbe előmozdítólág belenyulni, oda képesség, ismeret, szív, áldozatkészség, stb. kell. Ezeket meg kell szerezni. Amint Laotse egy helyen mondja: „Aholnan venni akarunk, ott először alaposan adni is kell”. Tehát ezeket a képességeket meg kell szerezni. Még aránylag egyszerű ügyek vezetésére is nagy tapasztalatra és emberi megértésre van szükség. Nem elég az, hogy valaki oda van téve ennek a vezetésére, mert hisz nem azért van oda téve, hogy az ő egyéni kedvét, vagy hiúságát elégítse ki, hanem azért, hogy egy ügyet jól vezessen. Csak megjátszani a jó vezetést, vagy a nagyobb képességet legalább is hosszú időre nem lehet, mert az élet folyása az ilyen szemfényvesztésre már a következő hetekben rácsafol. Az élet nem ismeri a címekben kifejezésre juttatott tekintélyt folyton és folyton megismétlődő cselekedetek nélkül. Ezzel szemben a látszatok után szaladó ember folyton követel. Pedig a modern üzleti élet is a kettős könyvvitelben expressis verbis mondja, hogy aki „követel”, az „tartozik” is. Laotse azt mondja, hogy a nagy egyéniség a „tartozik” rovathoz, a kötelezettségekhez, a kis egyéniség pedig a követelésekhez tartja magát. Természetesen az érdemesség és elismerés nem anyagi dolgok, ezeket nem lehet mérlegre tenni. Ezeket csak olyan lélek értékeli, aki képes azt értékelní, itt tehát nem lehet a kettős könyvvitel pontosságát keresztülvinni. A kis egyéniség természetéhez tartozik, hogy az ő érdemét túlértékeli, tehát túl is követel. A távolabbálló átlag ember azonban már a reális értéke szerint értékeli őt és a túlkövetelést igazságtalannak érzi. Tehát előkelő, nemes értékelésre van szükség, ez az elhivatott tulajdonsága. Az elhivatott a kötelezettségekhez tartja magát, mert az „élet maga a jóság, az élet maga a hűség”, tehát az ég mindig ajándékozz annak, aki derekasan adott.

Olyan szentenciák, amikből mindnyájan tanulhatunk és amiket napról-napra alkalmazhatunk. Az „elhivatott” tehát nem valami élesen elhatárolt embertípus, hanem mindnyájan lehetünk azzá. A fokozatoknak hosszú sora van. Ter-

mészetes, hogy a legmagasabb fokozatokat elérni nem egyszerű, de Laotse erre is mond egy igen érdekes ismertetőt:

„Tudni, hogy az ember nem tud semmit, ez a legnagyobb Tudatlanságot tudásnak tartani, szenvedés. dolog.

Csak az, aki a saját szenvedésén szenved, lesz mentes a szenvedéstől.

Az elhivatott mentes a szenvedéstől.

Mivel ő az ő szenvedésén szenved,

éppen ezért ő mentes a szenvedéstől.” (71.)

Tehát sejteni azt, hogy az esetleges egyéni mögött nagy, kozmikus erők vannak és tudni azt, hogy mi is ezek köréhez tartozunk, bár ezeket sohasem ismerhetjük meg teljesen, ez a legnagyobb belátás. Aki jelentéktelen dolgokat az élet komoly ismeretének tart, arra mondja Laotse, hogy az valami bajban szenved. Tehát az életben a legnagyobb szenvedés az lehet, ha távol maradunk az élet mélységének megsejtésétől. Aki felismerte az élet mélységeit, az nem szalad látszatértékek után, amilyen pld. az emberektől kicsikart elismerés vagy dicsőség. Mivel a saját testi és lelki adottságaiból nem léphet ki, nem is tiltakozik semmi természetes ösztön ellen, tehát szereti az elismerést, szereti önmagát, de mivel tudja, hogy az élet egyéni apróságai mögött nagy általánosságok vannak, éppen ezért nem tartja magát az apróságokhoz, plána nem az üres látszatlombokhoz. Tehát az elismerésre és dicsőségre alkalmazva, nem tartja magát a követeléshez, a kikényszerített dicsőséghez, hanem a spontán feléje áradó elismeréshez, ami mögött az ő tettei vannak, amelyekkel bekapcsolódott az életet termelő kozmikus erők sorozatába, tehát a saját énjének legmélyebb valóságaiba.

Az elhivatott tehát:

„Magát megismeri, de ő nem akar látszani.

Magát szereti, de nem keresi a maga részére a tiszteletet.

Ezért ő hagyja a távolit és a közelihez tartja magát.” (72)

„Ő magának kívánságnélküliséget kíván.

Nem tart értékesnek nehezen elérhető javakat.

Tanulja a nem tanulást (a⁻belátást).

Visszafordul ahhoz, ami mellett a tömeg elmegey.

Ezáltal elősegíti a dolgok természetes folyását.” (64)

Ime a feltett kérdésre egy rövid vázlat. Azonban ez nem teljesen csak megtanulás, hanem talán inkább megézés dolga. Szemlélődés kérdése, élet és emberismeret, saját lelkünk megfigyelésének kérdése. Mindenkit illet és mindenki tud magának a szavak nyersségéből értékes kincseket kihámozni. Tehát mindnyájan többé-kevésbé elhivatottak vagyunk, mert emberek vagyunk.

Káli Nagy Lázár.

1772—1837.

(Folytatás.)

„Volt-e, nem volt-e haszna — teszi fel a kérdést Ferenczi,⁵ akinek adatai alapján e sorokat írjuk — Nagy Lázárnak a bérletből, bajos eldönteni. Ő aug. 27-i beadványában azt mondja, hogy sok kárt vallott, mert terhes a szerződés, rossz a szabályzat s ezért nov. 1-től felmentését kéri. Eközben Kotsi is fellépett a bérrendszer ellen, mert nem akarja ugyan Nagy Lázárt sérteni, „de benne az ide szükséges aesthetikai kultúra nincs meg eléggé és így ezen árenda a kulturának, a civilizációnak egyenesen ellene dolgozik, már pedig a rendek nem azért vették pártolásukba”. A bizottság Nagy Lázár lemondását csak úgy akarta elfogadni, ha megbízható helyettest állít. Erre Hollaky ajánlkozoett bérlőnek 1823 aug. 16-ig. Nagy Lázár 4000 frtra becsült szerzeményét átadta neki 450 frtban. Hollaky szerencsétlen és erélytelen vezetése alatt a színház és színészet a felborulás jeleit mutatta s szerződése lejárván a bizottság 1823 aug. 13-án megint a bérbeadást határozta el. A sikertelen árverés után Nagy Lázár „a hazához és nemzethez vonzó indulatjából és szeretetéből és a theatrale institutumnak fennmaradása tekintetéből” 720 frt bért ajánlott a megállapított feltételek mellett. Megkapta 1823 dec. 1-től 1824 okt. 1-ig. De albérletbe adta ki id. Székely Józsefnek és Udvarhelyi Miklósnak, kik fel akarván ébreszteni az érdeklődést a színház iránt, elmentek Egerbe Dérynéért, hogy ha-másként nem lehetne, szöktessék meg s úgy hozzák el. Déryné Kolozsvárra érkezvén, Nagy Lázár csinos szállást fogadott és rendeztetett be neki a Belmonostor-utcában. Déryné új lendületet adott a színészet ügyének. „Olyan fordulatot adott, írja Nagy Lázár, hogy az urak és dámák is jární kezdtek a színházat”. Többen elhatá-

⁵ A kolozsvári színészet és színház története. Kolozsvár, 1897.

rozták egy főúri részvénytársaság alakítását s a Nagy Lázár bérletének lejártával a színház kibérlését. 1824 márciusában a részvénytársaság Nagy Lázár beleegyezésével a színházat átvette.

Igy végződött az ő színházi igazgatói működése.

De Nagy Lázár nemcsak megépítette a színházat és igazgatta azt jó eredménnyel, mint bérlő, hanem megírta annak történetét is, a színház megnyitása napjáig. Színháztörténeti emlékiratát már Ferenczi Zoltán becses kéziratnak mondja. Jancsó Elemér meg azt állapítja meg, hogy feljegyzései pontosak és hitelesek s méltán tarthatnak számot mindnyájunk érdeklődésére. Emlékiratában hiven tükröződik az ő szellemiségének magyar nemzeti iránya, mellyel a magyar szónak és irodalom érvényesülésének minden módon utat és szabad tért igyekszik biztosítani. 1810-ig állandóan nem játszott Kolozsvárt német társulat, csak két ízben. Erről az időről írja Nagy Lázár, hogy azon 18 esztendő alatt nagyon kedvelték hazánk nagy dámái a magyar teatrumot. A gubernátor neje Palm Jozefa mindig ott volt a színházban. Férje mellett a magyar nyelvet tökéletesen megtanulta, azon írt, fordított. De 1810 után rosszra fordult a magyar színészet helyzete, mert „a német játszó társaság is némely hazai mágnások által befogadtatott és számokra teatrum építtetett”. 1810 májusában szállást kapván a német játszó társaság, „a jobb gondolkozású magyarok szomorúságára játékjait elkezdette s kivált a gyengébb eszű dámák s némely németes gavallérok nagy örömmel kaptak rajta, járták szorgalmasan a játékokat, ajándékozták a német aktorokat és aktriszokat, sokan tetemesen beléjük szerettek, akiknek neveit gyalázatjokra idejegyezni kellene”. Mikor aztán a német társulat 1821-ben eltávozik, Nagy Lázár feljegyzi: „A németek távozását Kolozsvár ne is bánja, mert két színházat el nem tarthat... Bár egyet a maga nemzetéből valót tarthasson... Minden dizinterassatus ember előtt a magyar nyelv a durva németnél elébbvaló”. Az állandó magyar színház megújítása véget vet a kolozsvári német színészetnek s akkor feljegyzi emlékiratában: „a kolozsvári németek úgy viselkednek, mintha nem a magyar földön élnének, mert a megnyitás után a szász és német urak teljességgel nem jártak színházba”.

Nem nemzeti gyűlölségből, hanem a szomszéd nemzetek iránti szeretetből említi Nagy Lázár: „Amíg 1810-ben Kolozsvárra német színjátszók játszani nem jöttek és csak az egy magyar színjátszó társaság játszott, addig a németek és szászok szorgalmasan látogatták a magyar theatrumot; de most mióta 1821 márc. 12-én az új nemzeti játékszín épülete megnyílt, teljességgel nem járnak a szász és német urak, akik pedig a német játékokra a közelebbi múlt 10 évben igen számosan jöttek és páholyokat tartottak. Mert az új teatrumban egy is páholyt nem kért, nem fogadott, nem járt előadásokra, mintha a magyarok, kivált a mágnások, a német theatrumot nem látogatták volna. „Akik minden időben, ha egy nap a magyar színjátszó társaság játszott is, azért másnap nagyobb számmal a németre is elmentek s a német theatrum magyarokkal telt meg inkább, mert a magyar a más idegen nemzetet s nyelvet nem veti meg, sőt kívánja megtanulni és a produkcióikon is, ha a nyelvet érti, úgy találja meglegedését, mint a magáén. Nem így cselekszenek a mi Kolozsvárt lakó, idegen nemzetbeli atyáinkfiai és szomszédjaink. Ezek mintha nem a magyar földön élnek és boldogul nem volna dolguk, a magyar nyelvre nem ügyelnek, csak kénytelenségből ha megkelletik, kívánnak magyar cselédet tartani és magyarul beszélni, egyébként a kolozsvári német polgárság mesterségével mind a magyar urak erszénye után él; ez a panasz most 1821-ben van, bár ezutánra elmúlna”.

Kicsinyes és szűkkeblű megítélés volna arra gondolni, hogy Nagy Lázárból, a színházbérlőből itt a nyereszkeségi vágy, az anyagi haszon elmaradása miatti bosszúság beszél. Hiszen tudjuk, hogy a maga nagyon jelentékeny összegű adományaival anyagilag is segítette a színház építését, sokat adott a belső felszerelésre és díszítésre s mikor fia, Elek, az ő színházi számadásait tisztáztatja, jelentékeny fölösleg marad az ő javára, amit azután a színháznak hagy. Nagy Lázárról, aki Kőváry szerint „kora legműveltebb, legszabadabb gondolkodású férfianak egyike, a nemzeti nyelv színpadra vitelének kiváló bajnoka”, hálátlanság volna ilyent feltenni is. „Igazgatása eredményesnek mondható, mert gazdagította a műsort, fősúlyt helyezett művek bemutatására; előadott sok énekes darabot is, hogy ezzel is változatossá tegye a műsort;

továbbá előadatta helyi színműírók fordításait. A színház jóvedelmét gyarapította és főleg rendet teremtett szigorúságával és takarékosságával a színház adminisztrációs ügyei körül. Déryné is szerződtette, hogy operákat is előadhasson”. (Színművészeti Lexikon.)

Jancsó nagy elismeréssel szól a *Visszaemlékezések* bevezető soraiban Nagy Lázárról, aki „benne élt a színház építésének lázas izgalmában és hosszú éveken át ő maga vezette a színházat magát is. Visszaemlékezései tehát telve vannak az alkotó büszke öntudatával és a kortárs biztos látásával. A nemzeti szellemű polgárság lelkes harcosa ő, aki egy régi és új világ küszöbén állva a magyar nemesség és polgárság közös alkotásában: a színházban látja a nemzeti ébredés jelképét. Mint fiatal ember átélte a kezdet nehézségeit is, amely a kortársakat hozzá hasonlóan magával ragadja. Mint érett férfiú részt vesz abban a bizottságban, melyet az 1811. évi országgyűlés tagjai közül választanak és amelyikben Erdély leglelkesebb „szépméi és hazafiai foglalnak helyet... Mint főbíró anyagiilag is elősegíti a játékszín létrejövetelét és a maga 1000 forintjával nem marad a legnagyobb adományozók mögött. Később mint az építés vezetője tető alá hozza háborúk és gazdasági válságok ellenére a magyar színművészet első állandó hajlékát. Nagy Lázár élete tehát a kolozsvári színházhoz kapcsolódik és jóban-rosszban együtt halad vele. Neki köszönhetjük az első magyar dalmű létrejöttét is, mert ő hívta Kolozsvárra Ruzicska Józsefet, ki Béla futásához és Kemény-Simonhoz zenét írt s ezzel megteremtette az első magyar operákat. A színház megnyitásakor ő kapja meg annak bérletét és minden erejével emeli az előadások színvonalát. Bár Déryné nem nyilatkozik kedvezően róla, fukarsággal és kiesinyességgel vádolja, lelkiismeretességét és szakértelmét ő sem vonja kétségbe. A kortársak elismeréséhez járul az utókor”.

Jancsó elismerésében egyetlen pont van, t. i. a főszenés-géire és fukarságára vonatkozó, amely nem állja meg a kritikát s amelyet már Gyalui Farkas is helyre igazított. (Pásztorú. 1939.) Gyalui nagy elismeréssel nyilatkozik a *Visszaemlékezések* kiadásáról, de tévedésnek minősíti Jancsónak azt az állítását, hogy Nagy Lázárról, aki rengeteg sokat dolgozott, fáradt a színház létesítése érdekében, sőt igazgató vezetője

volt évekig a színháznak, Déryné emlékiratai nyomán felemlíti, hogy fősvény volt. Ámde azt nem említi elégtételül, hogy Déryné elragadtatással csalódott az ítéletében és azt maga is beismerte. A „fősvény” Nagy Lázár gondoskodott nagy áldozatokkal arról, hogy Déryné Egerből 1823-ban ideszereződtesse, kifizetvén adósságát igazgatójánál, ő fogadott neki lakást a Belmonostor-utcában, melynek épülete mai napig is megvan s ő bútoroztatta be. Ő hívta meg Déryné — holott mint igazgató már távozott volt — arra a fényes ebédre, melynek csak előétele négyféle volt s az étkek között szerepelt a híres régi kolozsvári töltött káposzta is. Mi is Déryné naplója erre vonatkozó feljegyzéseit idézve megcáfoltuk Jancsó e megállapítását.

Jancsó bevezetéséhez ezen kívül van még egy megjegyzésem. Szerinte ugyanis „a XVIII. század második feléből már vannak adataink a nemesi és iskolai színjátszásra vonatkozólag”. És utóbbiakra vonatkozólag említi a nagyenyedi és vásárhelyi ref. diákok iskolai színi előadásait. A kolozsvári unitárius kollégiumi diákság színi előadásairól nem tud vagy nem tesz említést. Szíves figyelmébe ajánlom A kolozsvári unitárius kollégium története. II. 177—180. l. az „Iskolai színielőadások” c. fejezetet, melyből olvasható, hogy itt az iskolai színielőadások már 1626 elején megkezdődtek, mikor Bethlen Gábort várták Kassáról Kolozsvárra.

Nagy Lázár egész közéleti működésének egyik vezető gondolata volt a kolozsvári állandó színház létesítése, amely — Ferenczi szerint — elhatározó befolyást gyakorolt a magyar színészet országos magatartására, mert az erdélyi színészet a pesti (1807) és a debreceni (1810) színtársulatok megalapításával általában a hazai színészet megalapítója lett. A hála és elismerés boldogító érzése vezeti tollunkat, midőn megállapítjuk, milyen jelentékeny része van az unitárius Nagy Lázárnak a magyar nemzeti kultúra ez erdélyi őrhelye megalapításában és felépítésében.

Lássuk ezek után röviden a Nagy Lázár színházi számadásainak kérdését is. 1815 jan. 3-án beadta számadását, de Kanyó meghalván, a megvizsgálás elmaradt 1820-ig. Ekkor egy bizottság 13 lapnyi difficultásokat adott be. Jún. 22-én Nagy Lázárnak adták ki, ki ellen, mint a Szarvadi-féle hagyatéknak gondnoka ellen épen akkor per folyt s a két ügy összevartatott. Az ügy hevert 1825-ig. Ekkor a sürgetésre Nagy Lázár felelete az, hogy 17 eredeti okmánya vagy a bizottságnál, vagy a főkormányshéknél van. 1826. jan. 30-án megrendelték, hogy szerezzen be másolatokat. 1826 március 24-én beadja terjedelmes válaszát.

Dr. Gál Kelemen,

(Folytatása következik.)

A vallásszabadság törvénybeiktatása.*)

(Torda, 1568. jan. 28.)

Az előadandókban nem a történész beszél, ki ismeretlen eseményeket tár fel és régieket helyez új megvilágításba, hanem csak egy szerény igényű lekipásztor, aki ismert eseményeket magyaráz a ma szemszögéből és próbál belőlük hasznos tanulságokat vonni.

Nemzeteknek világot rengető mérközése idején, mikor minden idegszálunkat az a kérdés feszíti, hogy mikor és mi lesz a küzdelem vége, ugyan kit érdekelhet egy XVI-ik századbeli esemény? A bizonytalanságban csak az bizonyos, hogy egy új világrend van kialakulóban és sorsunk a második ezer esztendő során azon fordul meg, hogy tisztán látjuk-e azt, amit ma a nemzet érdeke parancsol és van-e bennünk elég erő, eiszántság és áldozatkészség, hogy azt meg is cselekedjük.

Ne felejtjük azonban, hogy vannak történelmi események, amelyek a múltéi ugyan, de jövődőtformáló erők rejlenek bennük és jelentőségük épp vallásos nagy időkben nő meg, amilyenek a mai idők. Ilyen esemény a nemzet életében 1568 jan. 28.

Néhány esztendővel ezelőtt a magyar protestantizmus egyik vezérembere a pesti Vigadóban a reformáció emlékünnepén joggal adott kifejezést megütközésének afelett, mely felekezeti szempontok szerint akarja átírni a magyar történelmet. Ha ez így megy — mondá — egy napon majd arra ébredünk, hogy Lipót császár és Mária Terézia lesznek a magyar történelem hősei és nem a Bocskaiak, Báthoriak, Bethlenek és Rákócziak. Ünnepeles tiltakozás volt az azzal a szándékkal szemben, mely alább akarta szállítani annak a kultúr-munkának az értékét, mellyel a protestantizmus a magyar nemzeti kultúra közkincsét gyarapította és diszkreditálni próbálta azt a nemes harcot, mellyel a protestánsok a magyar nemzet füg-

* Előadás Debrecenben a Dávid Ferenc Egylet estélyén.

getlenségét Bécs németesítő és katolizáló törekvéseivel szemben megvédték.

S ha jogos a protestáns társadalom részéről a felháborodás minden ilyen szándékkal szemben, mint ahogy valóban az, éppen olyan érthető az unitáriusok méltatlankodása is afelett, hogy még a protestáns atyafiak között is akadnak történetírók, akik az 1568-adiki tordai országgyűlés határozatának jelentőségét igyekeznek alábbszállítani és két nagy szereplőjének, János Zsigmondnak és Dávid Ferencnek a személyét ki-sebbiteni próbálják.

Az 1568-adiki tordai országgyűlés határozata az ezeréves magyar nemzet egyik legnagyobb történelmi dicsősége. S ha egyéért nem, márcsak azért is több megbecsülést érdemel-nénk e hazában, mert ezt a dicsőséget a mi őseink szerezték nemzetünknek. A vallásüldözések korszakában, négy esztendő-vel a párizsi véres Szent Bertalan éjszaka előtt, amikor a pro- testánsokat az utolsó szálig legyilkolták, amikor Alba herceg inquisitioja Németalföldön hátborzongató kegyetlenségeket művelt, akkor, amikor Kalyin Servétet Genfben megégettette, s még Angliából is százezreknek kellett menekülniök túl a ten- gereken, hogy hitükhöz hűek maradhassanak, a tordai ország- gyűlésen a rendek a vallás szabadgyakorlatának jogát az egész világot megelőzően országos törvénybe iktatták. Kimondták, hogy az evangéliumot mindenki lelkiismerete szerint hirdet- heti: „Ki-ki az ő értelme szerént”. Mindenki olyan prédikátort tarthat, amilyent akar. „Senki a superintendensek közül, se egyebek a prédikátorokat meg nem bánthassa, ne szidalmaz- tassék senki az ő religiójáért senkitől az elébbi constitutiok szerént és nem engedtetik ez senkinek, hogy senkit fogsággal, avagy helyéből való priválással fenyegezzön az tanításért, mert a hit Istennek ajándéka, ez hallásból lészön, mely hallás Istennek igéje által vagyon”.

Ha a körülöttünk élő nemzetek valamelyike hasonló tör- ténelmi tényre hivatkozhatnék, gondja lenne, hogy dicsőségét visszhangozza az egész világ. A mi történetíróink pedig az ese- mény szellemtörténet jelentőségét kidomborítani és a benne rejlő erkölcsi tőkét a nemzet javára kamatoztatni a mai napig könnyelműen elmulasztották. Sőt vannak, akik nem átalították annak két hősét, János Zsigmondot és Dávid Ferencet az esz- mény magaslatról sárba rántani.

Szekfü Gyula a magyar történetírás mestere János Zsigmonddal is azt cselekedte, amit a magyar szabadság legendás hősével, II. Rákóczi Ferencsel művelt. Kétesértékű megállapításaival befeketítette. János Zsigmondról, akit külföldön „a lelkiismereti szabadság fejedelme”-ként magasztalnak, így ír: „akarateréjének gyöngeségét és önállótlanágát jellemzi, hogy udvari papjainak a lutheránizmustól való elhajlását a kálvinizmuson át egészen az unitarizmusig híven követte s mindenki tudta Erdélyben, hogy a fejedelem szájából főpapja, Dávid Ferenc beszélt éveken át. Másik befolyásos tanácsadója Blandrata György volt, aki szintén teológiai beszélgetésekkel tudta leginkább lenyügözni érdeklődését. Abban a páncélba öltözött harcias korban a teológusokkal vitatkozó fejedelem, nagy politikusok, tetterős hadvezérek unokája s egy tehetségtelen, passzív természetű atyának fia, maga is családi degeneráció jelensége volt”.

A körülöttünk élő nemzetek mesterségesen gyártanak kultúrhősöket, hogy az emberiség kulturális életében való jelentőségüket valahogy igazolják. Ugyanakkor pedig mi ezeréves történelmünk hőseit, kikre méltán lehetnénk büszkék az egész világ előtt, kisebb emberi gyarlóságukat kiemelve, kisebbítjük. Hogy lehet dekadensnek nevezni azt a János Zsigmondot, aki a vallásszabadság jogát az egész úgynevezett művelt nyugatot megszégyenítő módon elsőként iktatta országos törvénybe? Felekezeti elfogultsággal se lehet ezt magyarázni. A tordai országgyűlés határozatához híven a vallás szabad gyakorlatát János Zsigmond mindenki számára egyaránt biztosította. Amíg más fejedelmek esetében szinte szabály volt, hogy fejedelmi tanácsukban csak saját felekezeti tanácsosokat tartottak, János Zsigmond tanácsában az unitáriusok mellett a többi felekezeti atyafiak is ott voltak. Ő volt talán az egyetlen fejedelem, aki abban a korban „Cuius regio, eius religio” elvét semmiféle formában sem alkalmazta; uralkodó hatalmát erőszakos térítésekre fel nem használta. Tudta, hogy a hit dolgában céltalan az erőszak alkalmazása, mert nincs az a hatalom, mely az emberrel igazságként tudná elfogadtatni azt, aminek lelkiismerete ellentmond. Alattvalói között a felmerült hitbéli ellentéteket mindig testvériesen igyekezett kiegyenlíteni. Elrendelte, hogy azokon a helyeken, ahol különböző hitűek élnek

együtt, a templomot felváltva használják és nem engedte, hogy a többség a kisebbséget a templom használatából kizárja, ami akkor más uralkodók alatt más országokban szokás volt. Az udvarhelymegyei Fiaftalva községben unitáriusok és reformátusok még ma is felváltva, közösen használják a falu egyetlen templomát. János Zsigmondról még Mélius is azt jegyezte fel, hogy a hitvitákon is mindig csak azt tudakolta: „Vajjon melyik félnek a tudománya alapul a szentíráson”. Debrecen püspöke Révész Imre pedig így ír róla: „Örök érdeme, hogy országa rendjeivel együtt egy akkor Európaszerte példátlanul szabadelvű vallás és egyházpolitikai rendszert alkotott meg”. Életrajzírója, Szentmártoni Kálmán pedig, aki csodálatos szorgalommal és éleslátással gyűjtött össze minden reá vonatkozó adatot, megdönthetetlen adatokkal bizonyítja, hogy János Zsigmond alatt Erdély többet haladt, mint máskor száz év alatt.

Sajnos, a magyar történetírás az 1568-iki világhíres tordai országgyűlés másik főszereplőjével, Dávid Ferencsel szemben még igaztalanabb, mint János Zsigmonddal szemben. Nyolcadik gimnázisták számára írt s a vallás- és közoktatásügyi miniszter által jóváhagyott, ma is használatban lévő tankönyvekben Dávid ilyen kitételeket találunk: „A messiásváró rajongás útjára tévedt” ... „kevésszámú hívei a zsidózó szombatosok szektáját alkották”. Tudatlanság, vagy felekezeti elfogultság-e ez a tankönyvíró tanár részéről? Talán mind a kettő! Még Pokoly sem volt Dávid Ferencsel szemben ilyen pökolian kegyetlen és igazságtalan. „Míg Méliusnak minden irata — mondja — a szenvedély legerősebb kifakadásával van telve, míg ellenfeleit folyton büntetné, égetné, kövezné: addig az unitárius művek (Dávid Ferencéi) állandóan azt hangsúlyozzák, hogy a hit kérdésében mellőzni kell minden erőszakot, Istenre bízva az ügyet, ki az ő ígéje által, úgyis elvégzi, amit választottai számára üdvösségnek tart”.

Ha egyébrt nem, már csak azért is több megbecsülést érdemelne Dávid Ferenc a luteránusok és kálvinisták részéről egyaránt, mert a luteránizmust is és a kálvinizmust is ő honosította meg és ő törvényesítette Erdélyben. S ha egyébrt nem, már csak azért sem volna szabad Dávid Ferencet olyan igazságtalanul jellemezni, ahogy ezt egyes magyar történelmi tankönyvek teszik, mert Erdély fővárosát, Kolozsvárt ő tette

magyarrá s a főtéri gyönyörű templomban ő mondotta az első magyar prédikációt.

A magyarságot Dávid Ferenc tanította meg arra, hogy a hit dolgában ne csak német, francia, vagy olasz tekintélyekre támaszkodják, hanem saját lelkiismeretére hallgasson. A reformációt Luther kezdte el, Kálvin tovább fejlesztette, Dávid Ferenc teljessé tette, a nagy műre pedig a koronát a tordai országgyűlés helyezte reá.

Dávid Ferenc krisztusi lelkiületét Major György wittenbergi tanárral való esete jellemzi legtalálóbban. Major az európai fejedelmeknek az unitáriusok ellen ezt a tanácsot adta: „Meg kell ölni őket”. Dávid Ferenc ezt felelte: „amit Krisztus eltiirt, nekik is kell tünniük, el is tüznek mindent s égi Atyjukat kéri, hogy Majornak és másoknak, akik őket káromolják és üldözik, vakmerőségét kegyelmesen bocsátsa meg s ne verje meg, de áldja meg”. Mennyire emlékeztet ez Jézus imájára: „Atyám bocsáss meg nekik, mert nem tudják mit cselekszenek”. Ez az egy eset is elég volna, ha több adatunk nem is lenne rá, hogy Dávid Ferenc becsmérőivel szemben azoknak adjuuk igazat, akik őt a XVI. század legnagyobb magyar reformátorának nevezik: Szabó Dezsőnek, aki úgy tekint rá, mint a magyar géniusz titánjára és az európai szellem egyik legkiválóbb reprezentánsát látja benne, Zoványi Jenőnek és Szerb Antalnak, kik az elragadtatás hangján beszélnek szel- lemtörténeti nagyságáról.

Dávid Ferencnek azért kellett mártir halált halni, mert reformátortársai megtagadták a reformáció alapelvét, a lelkiismereti szabadság jogát, melynek értelmében szükségszerűen jelentkezett a hitbeli nézetek különbözősége. Ezt a jogot a maguk számára Rómával szemben erélyesen követelték, Dávid Ferencnek pedig ezt megadni, mihelyt velük szemben más meggyőződésre jutott, hajlandók nem voltak. Az erőszak ellen, melyet Róma velük szemben alkalmazni próbált, hevesen tiltakoztak, Dávid Ferencsel szemben maguk is erőszakot alkalmaztak, felejtve Jézus intelmét: „amilyen mértékkel mértek, olyannal mérnek néktek”.

Nagy kegyetlenség volt az, amit az eperjesi vértörvényszék művelt és a gályarabok megostorozása is, de nincs joguk ezen megütközni azoknak, akik Servét megégetését helyeselni

tudják s a kor szellemével magyarázgatni próbálják. Sőt, ha magyarázatot keresünk, Karaffáék részére hamarább találunk. Elfogultságukban azt hiszik, hogy csak a katolikus egyház kebelén lehető üdvösség. Az eretnekeket, ha máskép nem megy, erőszakkal akarják az egyházba visszaterelni, hogy lelkük üdvösségét így, akaratok ellenére, erőszakkal is biztosítsák.

„A hit Isten ajándéka”. Ezt az apostoli ígét Dávid Ferenc ajkáról a tordai országgyűlés is becikkelyezte. Ebben benne van az egész unitárius vallás. Benne van a tisztelet mások meggyőződésével szemben. A lelki kulturának arra a magaslatára, ahol egyik a másik vallásos meggyőződését tiszteletben tartják — úgylátszik — máig se tudott a világ kellően fölemelkedni. A mi őseink ezt már 375 esztendővel ezelőtt megtették. Tették akkor, amikor a műveltségükkel hivalkodó nyugati népek vallásos meggyőződésük miatt egymást gyilkolták. Tette ezt Erdély, az alig ismert, a félre ismert Erdély, a mi szép Erdélyországunk, melyet az úgynevezett művelt nyugat lelkiismereti furdalás nélkül szolgáltatott ki a balkáni barbárságnak. S tették Erdélyben a mi őseink, az unitarizmus apostolai: János Zsigmond, Dávid Ferenc és a felvilágosult rendek. Távol legyen tőlünk a szándék, hogy az ő erényeiket ma mi a magunk számára kamatoztassuk, hogy az ő dicsőségükből akarjunk megélni. A leghatározottabban tiltakozunk azonban az ellen, hogy azt az embert, aki az egész magyar nemzet számára oly világra szóló dicsőséget jelentő országgyűlési határozatnak értelmi szerzője volt, ma a messiásváró rajongás útjára tévedt valakinek nevezzék, kinek utódai, tehát mi, ma a zsidózó szombatosok szektáját alkotjuk. Nem tűrhetjük, hogy ilyenekkel mérgezzék tovább a magyar ifjúság igazságot szomjuhozó romlatlan lelkét. Nem, mert ha ezt tovább tűrjük, vétkezünk nemcsak önmagunk, hanem őseink áldott emléke ellen is s a felnövekedő magyar nemzedék ellen is, mely igazságot akar és nem felekezeti elfogultságtól maszlagolt ferdítéseket.

A nemzetközi fórumokon erélyesen és jogosan szoktunk tiltakozni a szándék ellen, mely nemzetünket népünk lélekszáma arányában akarja értékelni. Azzal érvelünk, hogy egy nemzet értékét nem lélekszáma, hanem szellemi és erkölcsi minősége szabja meg. Felekezeti vonatkozásban miért vágjuk le idehaza magunk alatt a fát? Miért akarják néme-

lyek a minden tisztességes polgárnak kijáró megbecsülést nekünk csak lélekszámunk arányában juttatni? Amilyen jogos az egész magyar nemzet felháborodása afelett a történelmi hamisítás felett, mely Dávid Ferenc utódait zsidózó szombatosoknak nevezi.

Ravasz László mondotta évekkel ezelőtt egyik előadásában, hogy erdélyi sajátosság az is, hogy ott a reformáció egész az unitárizmusig jutott úgy, hogy ma is minden erdélyi ember lelkében van valami az unitárizmusból. Unitárius vonás az erdélyi emberek lelkén az, hogy egymás vallásos meggyőződését tiszteletben tartják. Dicső emlékéü ősköztől örökölt drága tradíció ez; az 1568.-iki tordai országgyűlés hagyatéka. Századok viszontagságai között ennek ereje tartotta meg a magyart Erdélyben.

A keresztény egyházak vezetői újévi megnyilatkozásaik rendjén, katolikusok és protestánsok egyaránt, a felekezeti béke szükségét hangoztatták. Nem kell sokat beszélni róla! Ha az 1568.-iki tordai országgyűlés határozatának tanulságát levonjuk, a felekezeti béke máris biztosítva van. Ha a Királyhágón innen is lesz majd minden magyar ember lelkében legalább annyi az unitárizmusból, hogy magyar testvérei vallásos és politikai meggyőződését tiszteletben tartsa, új élet hajnala köszönt a magyarra.

Német László írja: „Akármi lesz a világban folyó nagy hegemonia-harcnak a vége: a kis népeket aligha kérdik meg, hogy tetszik-e nekik az eredmény. Angolok, németek, vagy oroszok szabják-e Európára a maguk tervét: az ő szerepük nyilván az alkalmazkodás lesz”. „Mit csináljunk? . . . Kutassuk a háborús Európa esélyeit? . . . Nem: ez nem feladat. Egy kis nép ma nem találhatja meg a feladatát csak önmagában. Lenni, növelni a kohéziót, előkészülni a pöröly alá, hogyha összenyomódik is, de megmaradhasson önmagának”. A lelki kohéziót, mely minden csapást kibír, ami a sors minden forгатagában megtart, ami a magyarnak minden külső és belső ellenséggel szemben erőt és tekintélyt ad úgy, hogy mindenki elbukhatik. csak ő nem, az 1568.-iki tordai országgyűlés határozatának megszívlelése, egymás vallásos és politikai meggyőződésének tisztelete biztosítja.

Lám, így lesz egy XVI.-ik századbeli esemény jövődőt formáló hatalom.

Dr. Csiki Gábor.

Döbrentei Gábor kiadatlan levelei Bölöni Farkas Sándorhoz.

Közli: dr. JANCSÓ ELEMÉR.

7.

Kedves Barátom,

Sorsomról való minél előbbi tudósításon váród? Ime itt van, a legelső postával, mely meleg szívű leveled vétele óta innen indul. De nem fogsz tudósításomban gyönyörködni. Kulcsár úgy látszik másképpen gondolta meg magát, azt válaszolá, hogy October 8dikáig várta leveletem, s nem érkezvén az, egy olly ifjút fogadott maga mellé, ki őtet arra már régolta kérte. Ravasz lelke nyilván kitetszik. Maga ajánlott mindent, maga sürgetődött, levelében most is sajnálkozik, hogy velem közelebbi összeköttetésre nem léphetett, s még is képtelen volt azon nemtelenségre, hogy meg se kérdezett, ha csak ugyan akarok é menni vagy nem. Hogy ujsághazudó társ nem lettem, úgy veszem észre magamon, nem bánom, s erre engem úgy is csak általad tudott kényes körülállásaim vittek volna, de hogy ismét egyenetlen lelkű emberre kellett találnom, még pedig Irójink között, ezt felette sajnálom. Nekünk, a mint Sze-merének és Vitkovicsnak is irám, úgy is kevesen lévén, kik a nyelv ügyét védjük, mindinkább nagyobb egyetértéssel kellene egybe csatlódnunk — s válunk. Ambitióm kemény szemrehányásokat tesz, hogy miért nem hallgattam egész a szótt dolog bizonyos kimcneteléig, de szívem csendesít azzal, hogy nem akartam titkosan egyszerre csak eltűnni. S minthogy a szívnek ilyen nyugtatásai nemesebbek az ambióónak lapangó büszkeségéből eredett előrelátásainál s pirongatásainál, könnyebben felejem a játékot. Csalódásomat úgy is csak Te tudod, s Eurzy fogja.

A kecsületes Kovachich ezeket írá:

1. A Múzeumhoz szükségképpen kell, új propositionál fogva, mely eljövetelem óta tétetett, egy Cancellista, s már jelentette magát egy Lutheranus ifjú, a ki 6 nyelvet tud. A ki

most Cancellistának bé vetetik, mingyárt több jusa lesz Adjunctusságra mint egy idegennek, ki még publice nem szolgált.

2. Minden Kameralis jószágok arendába adattatnak, s enél fogva 4000 királyi szolgálatban levőknél több marad kenyér nélkül. Ezeket mind bé fogják ide s tova dugdosni.

Tehát Kovachich azt projectálja, hogy a Cancellistaságot keressem, s neki talán, ha elmegyen onnan, succedálhatok. De azt én tenni nem fogom, a mint a holnapi postán induló levélem tudtára adja.

Már így, egy ideig Erdélyben maradok. Enyhülök az által, hogy Lajos szíves barátsággal bánik velem, s cselekedeteiből látom, hogy kezd tanulni botlásain. Hegedüs sokat vigasztalt Enyeden e környülállásomra nézve. De túl, és tovább ezen, mert érzem, hamar könnybe lábbognának szemeim.

Mit hoz rám a tavasz, nem tudom. Akkor igen is menni akarnék, Atyám látogatására, a mit már most, a válaszok várása ideje alatt békövetkezett esszözések s roszt utak miatt tenem lehetetlen.

Várjunk jót, mind ketten Édes Barátom. Érzékenynek lenni sorsunk csapkodásain jó s nekünk azt nem tenni lehetetlen, s ha elkeményedett filozófiával fogadnánk azokat, úgy a csakugyan boldogító Grátziák is eltűnének tőlünk, azonban férfinak maradni, ez a dísz. Én dolgozásokkal felejttem a meg nem változhatót, ámbár azokat hideg Haza fogadja.

Köszönöm, hogy Elvirával lévő dolgomban jól eljárál. Nekem erős feltételem volt már elindulásom előtt, hogy ezután ötlet másképp nézzem, nem írhatok ide mindent miért, s annak elbeszélése hosszú lenne, feltételem volt, akárki mit mondott volna is. Hogy azt írad felőle a mit írál, önszeretetemnek még is tetszett. Örül az ember, ha vélekedését más is javallja. Leírja mit érzett irántad, mivel tudta már, hogy hozzája menteled oka levelem általadásából lehetett, s kedvesen írja-le. Érzései melegíteni fogják a tél fagyát leveleiben, ha azokat ezután is leküldeni jó léssz. Miért ne tennők a repülő s csapdosó időt így magunknak kedvesebbé.

Élj boldogul, szeretttje szívemnek.

Mindenkori híved
D. G.

Maros-Németi, Nov. 17d. 1819.

MNémeti, Dec. 22d. 1819.

Édes Barátom,

Lajossal, úgy hiszem találkoztál városotokban ki innét tegnap mult egy hete indult az irnepekre Anyjához- s akkor érezhetéd hogy itt most épen csak egyedül vagyok a kongó szobákban. Mint Demosthenes kezdem eizárni magamat, azon kivétellel, hogy három óra feléig mind dolgozom s akkor ebédelvén vagy gyalog vagy lóháton kerengek a déres levegőtől szomorú mezőn. Illyen sétálásomból jövök haza midőn rég várt, s nyugtalanossággal várt leveledet asztalomon találtam a Tud. Gyűjtemény Octoberi füzetével s Buczynak levelébe zárt Kazinczyiéval s Cserey Farkaséval.

Elhültem tudósításodra, hogy a társaság dolga nem ajánlatott volna. Ez lehetetlen, talán te nem nézéd meg jól, mert hiszen ott van Cserei Miklós, ki dicsőségének egy nagy részétől válik-meg, ha végképen eltiltatunk, ott Kenderessy, ki nekem mindent ígért. A többi hiszem hogy nem szólott, mert ha tudott volna is, nem mert. Reszketve simító lelkek!

Azon, hogy német színjátások hoztattak ismét bé, haragudtam. Mond-meg Tunyoginak, sok olyan emberért tette ki magát, kik nem érdemlik a nemes Szív áldozatját. Oh gyáva láрма a törvény mellett, midőn az használ, oh gyűlöletes magyar tűz, melly idegen ajak gyönyörködteéseiben hűti ki magát. Anglia, Anglia, a szabad léleknek s a talentumnak, a mi többnyire csak vegetáló Aristokratájink nem érdemlik, hogy az reájok fényt vonjon. Te igen jól teszed, ha okosan félre vonod magadat, -- egyedül a zajongva omló folyó zápora ellen, hogy elnyelettessél használás nélkül! Miklós dicsőségének itt nyilnék mezeje, hijába fog ő a székezesek veszélyező lármáján keresztül törni, egy kemény parancsolat, mint a mostani is elnémit mindent — s füstbe terjeng a fáradozás. De okosan megnyervén másokat, hogy ő lassanként segitené a Literatura ágait, védné a játékszínt, ez adna neki bizonyos koszorút. Ezt s illyeneket fogom neki írni a jövő postán. Most kifogyék az időből, a Cancellarius ő Excljának s Cons. Székely Mihálynak irtam ma a Társaságnak a Királyi szék előtt való pártfogása kérésében. Eddig, a mint látom, keresztül törhettem még min-

denen, hogy lesz itt az égő és égető pont körül? nem tudom, de legalább azt is megindítani óhajtottam. Buczy azt írja, tudni se kíván a Társaság felől! Talán nem volt akkor békítve szobájába, mikor ezt írhatta.

Kazincynak Orthologusa s Neologusa az említett kötetben, bámulásra ragadt. Melly praecisio abban a stilusban, energia, lélek és tisztaság. Végre, most maga megvallja sikamlásait, s mindenek megbékélhetnének vele. Octób. 27dikén lépett 61dik esztendejébe s még mennyi tüz!

Trattner azt ír, hogy magára vállalja egy Külföldi Játékszin füzetei kiadását, ha 300 Előfizetője találkoznék. Minden Pesti vásárkor adna ki egy 8—10 árkusból álló darabot, így négyet esztendőnként, s az előfizetés lenne mind a négyért 5 Rft. Ekkor ugy mond nekem minden árkusért fizet 10 Rftot, és 40 árkusért esztendőnként 400 Rftot.

Jelentést fogok majd irni, mellyet ő kinyomtattat próbára. Ha valóságosdik e plánum, nem volna é kedved Karloszt vagy Stuartot jambusokban fordítani, 1821-re, mert Trattner folytatni akarja, tiz árkusért 100 Rftot kapnál általam. Mászt nem is veszek magam mellé, mert nevem alatt akarván Trattner a gyűjteményt, magam dolgozom, s magam hozom a pénzt. E hazában mért nem így?

Elvira ezt írja: Farkast kértem, jöjjön hozzám gyakran, de ő talán engem mások szemével néz, olyanokéval, kiket nem tartottam érdemeseknek, hogy ismerjenek, s megveti kéresem. — Megtudván leveléből, hogy Monsieur-je gyanú perrel él, — mert mindent ki tudakozott tőle egy álmában, mely psychologus! — igen jól esék, hogy ritkán még, mert tudja, hogy barátom vágy. Sajnáillanám, ha valami zavarba jönnél, azért kérlek, ugyan vigyázva add által e levelet, melly azt viszi-meg neki, hogy utolsó lesz ha minden rendemet, mihelyt elolvasta elégetni nem fogja.

Cserey Farkas hiva fel levelében, hogy a farsangot együtt töltsük. Abból aligha lesz valami, pedig nem bánám, és megint meg is bánám Kolozsvártt lenni csak a két Farkassal nem. Békéljetez ki egybe.

Boldog új esztendőzt. Adieu my dear.

D. G.

9.

MNémeti, Febr. 19d. 1820.

Édes jó Barátom!

Igy elegyedik örömünk poharába a méreg csepp, mely végig megreszkettet. Én ma Déván igen kedves délutánt töltöttem, kivel? erről máskor, — s boldog képeken andalogva jövök ide vissza a hold világában. Megtudva a posta-mester-től, hogy a mai posta levelet hozott nekem s azt bémenetelem előtt ki is küldötte, megérkezésem után mingyárt küldöttem a Tisztartóhoz, s a leírásodat látám. Megijedtem, hogy Lajos talán beteg, mivel nem jó, s arról tudósítasz. Valóban beteg, s nem testében!

Tegnap egy hete hozzád irt válaszomat, melyben a Grófnénál tett jelentésemről adtam hirt, egy véletlenség később adatta a postára mint kellett. Mennyire biztam a ház kinyerhetésében abból láthatod. Még nem vettem a Grófné feleletét, de akármi legyen az, Lajos háborgatása miatt szeretném, ha megköszönnéd a szállást és nem fogadnád el. Igyekezz pénzeimet Kisnétől megkapni s végy ki abból magadnak 30 Rftot, szállásod fizetése pótlására. Irántam nem szükség magadat geniroznod, s nyugodalmasan léssz másutt, mert hivedre fogsz emlékezni, nem jóltevédre. Tedd-meg ezt kérlek, s más helytt lakván, megint idő telik s dolgod jobbra fordulhat.

Nekem magamnak is feltételem, hogy a midőn Társaságunk megerősítése lejőne, s én Kolozsvárra mennék, fogadott szálláson lakjam, mivel a Grófnénak, ha egész háza népével benn van, szűk a háza. Im látod ebből szándékomat. Már most addig nem is akarok Atyám látogatására menni, mig az Udvarnál dolgunk el nem határozódik. Megedződtem annak a mitől gyengéd érzéscd féltett, a szép pályát, ha csupa tövis közül nevet is ki rózsája, egy gyermekért el nem hagyom. Igyekszem, hogy jól ismerjenek-meg a kiknek vágyom tetszeni, s másokra nézve szerencsém, dicsőségem, félvén a kancsal megítéltetéstől, el nem játszom. Annyi igaz, hogy ha a mult ősszel kimenjek, elkeseredéseimben, többé vissza alig jöttem volna. Gr. Teleki Pál, a minap ezt írta: Most immár nem csak a legjobb reménységtől eltelve, hanem egy szép jövendőt látván magam előtt örvendek, hogy egy olyan derék és hasznos embernek mint az Ur barátságában élhetek. — Mond meg nekem, micsoda kétségeskedő rettegés üzzön félre izzadságommal nyitott utamról, midőn ilyen Elölülömmel lehetek.

Müllner a Schuld Irója, meghiva együttdolgozónak; Ich redigire gegenwärtig im Literaturblatt, welches mit dem Morgenblatte ausgegeben wird. Auch von interessanten Erscheinungen der ungerschen Literatur wurden Beurtheilungen von Ihnen mir willkommen seyn. Ezt írja, s én terjeszteni fogom nemzetünk becsét a külföldön. Mond meg bohóságból Buczynak, hogy Göttchenjét legelőször fogom anzeigolni. Tehát jól fejtekerje az eszét. De mintha az ő venája is száradna már, mivel olly sokáig nyög verseztjén.

Miért nem állhatsz bé ide hozzám egyszerre, vagy miért nem repülhetek én hozzád! Mennyi mondani valóm volna, mint eltelnék édesen estém, a mi most komor. Ha barátságos maga oda engedést nem ismer a halhatatlanság világa, úgy mi itt minden sanyargattatásink mellett is boldogabbak vagyunk.

Böloninek vettem válaszát. Szeretetre méltó ember, mint volt. Az ő hozzá hasonlókkal való ismeretséged, barátságod emlékezete deritse homlokodat. Van Isten, a ki Reád is ügyel, s ha hull könnyed, az este csillagának, a remény kikél veled ágyadból. Farewell. Elvirát tisztellem. *Döbrenteid.*

10.

MNémeti, April. 6d. 1820.

Kedves Barátom!

Ismét levél. Egy örömet és egy fájdalmamat tudd meg. Tegnap érkezvén Dévára MagyarOrszági utjában, a Primás, felmenék Ő Herczegségéhez esti 7 órakor. Egy fertályig tartott vele való beszédem, melly az Erd. Tudom. Társaság kezdetét, mostani állását adta elé. Minden jót ígért, hogy mihelyt Bécsbe érkezik, a mi lesz e hónap 24dikén, a Társaság megerősíthetésén a mit lehet, megteszi, mert úgy mond ilyen jó Intézet felállítását maga is óhajtja. S ha megerősíthetik, s jószágait rendbe szedi bizonyosan a fundusát is fogja segiteni, addig pedig az utánna következő pöspököt B. Szepessyt emlékeztetni fogja, a ki különben is, így szólla, nagy Hazafi, hogy e Társaságnak pártfogója legyen. Azonban a hamar való megerősíthetést nem ígéré, mert a Kabinetben most 4000 referálni valók vagynak. Mindenképen nagy becsülettel fogadott.

A mi Elvirát illető czédulácskámon vala és stibliidiás levelemnek végén, arról hallgass. Hallgass mindennek. Farewell. *Döbrenteid.*

Üdvözllet a 150 éves székelykeresztúri unitárius gimnáziumnak, 1943. június 6-án.

Nagyrebecsült felügyelő gondnok Úr!

Kedves Kartársak!

A kolozsvári unitárius gimnáziumnak, az idősebb testvérnek meleg üdvözlletét hozom a fennállásának 150-ik évfordulóját ünneplő székelykeresztúri unitárius gimnázium vezetőségének és buzgó tanári karának.

Százötven esztendő az intézmények, sőt a nemzetek életében is sok idő, de nemcsak az idő az érdem igazi bírása és nemcsak az idő a próbaköve az iskolák értékelésének, hanem elsősorban az elvégzett munka mennyisége és még inkább annak milyensége.

Az unitárius egyház nemzetfenntartó hivatást teljesített, midőn 150 évvel ezelőtt a székelykeresztúri gimnázium építését elhatározta s az ősök erős építő akarata, önfeláldozó munkája, áldozatkészsége és határtalan nagy szeretete teremtette és tartotta fenn ezt az iskolát, amely nemzedékek tanítója és nevelője lett. Örvendetes események mellett sok szomorúság is van életében. Ha végig tekintünk a székelykeresztúri gimnázium 150 éves életén, abból különösen három jellemvonás emelkedik ki: nemes küzdelem, szegénység és erős élniakarás.

Lehetnek olyanok, akik úgy vélekednek, hogy ez ünnepélyes pillanatban csak megszépítő fénysugarakat volna szabad innen kibocsátani, de történelmi igazsággal megállapíthatjuk, hogy ennek az iskolának élete mindig küzdelmes volt, akár csak az unitárius egyházé, vagy a magyar nemzeté, de ebből a küzdelemből nem pusztulás, hanem élet fakadt. Az egyház, mint kisebbik leányát háttérbe szorította, a magyar államnak kezdetben mostohája volt, nem egyszer bezárással fenytették meg s csak az éles szemű, nagy pedagógus, Kuncz Elek főigaz-

gató látta meg ennek az iskolának a nemzetiségek határmegyéjén igazi nemzeti hivatását s azután egy ideig napsugaras idők következtek a gimnáziumra, hogy aztán újra beboruljon s a legnehezebb napjait élje át a román imperium idején. Nem lehet a tényeket rózsaszínűvé átmázolni. El kell mondanunk, hogy a román tanügyi politika ránehezedett a székelyföldi intézetekre s köztük a székelykeresztúri gimnáziumra is, ahol a román vezetőség egy renegát magyarral egyetértve vállalkoztak a sírásás szomorú szerepére. A 22 évi román elnyomás alatt az egyházi iskolák voltak a nemzeti szellemnek és a magyar erkölcsi életnek erős várai. Ez az intézet, mikor a legfeketébb volt a vihar felette, mikor a mélységbe akarták taszítani, ez az intézet, eszményeit a románok legnagyobb üldözése idején sem temette el. Férfiasan átélte a történelem forgó kerekének kikerülhetetlen adottságát. Mártíromsági érzése lelkiületét kimélyítette és megerősítette, mert igaz ügyért, az erős, lobogó magyar szellemért kellett szenvednie. Érzésvihar tombol lelkemben, mikor erre a sorsküzdelemre gondolok, a szerencsétlenségnek azonban nemcsak sötétsége, hanem fénye is van, fénye, amely megvilágítja a homályba burkolt igazságot s a történelem az igazságtalanul üldözötteknek igazságot szolgáltatott. Az intézetet nem tudták kitörölni az élők könyvéből.

A román üldözés mellett a kegyetlen, magyar sors kálváriáját is meg kellett hogy járja ez az intézet. Anyagi fedezet hiánya miatt az egyházi főhatóság kénytelen volt a gimnázium felső tagozatát leépíteni. A tanárság nem csüggedt, hanem, mint általában a felekezeti tanárság viharvert szegény gárdája a szegénység árnyékában is szórta a tudás fénysugarát. A székelykeresztúri gimnázium tanári kara mindig ingujjra vetkőzött egyszerűségben élve, azt vallotta, hogy a tanár munkája egyike a legszentebb munkáknak, mert a tanár a tanítás lelket nevelő munkáját végzi. Mindig érezték, hogy az ifjúságon keresztül építeni a boldogabb jövőt, a legszebb hivatás, de önfeláldozó hősi lélekkel, erős élniakarással sem tudták volna elvégezni nemes feladatukat, ha a megértő magyar társadalom anyagi támogatásával nem állott volna az intézet mellé. A székely-magyar társadalom megérezte, hogy a nevelés ügye, az édes magyar szó, az akkori társadalomra élet, vagy halál kérdése, amelytől egész jövője függ s ezért áldozatkészséggel

Üdvözet a 150 éves székelykeresztúri unitárius gimnáziumnak.

fenntartotta a gimnázium felső tagozatát. A sors tele van zuhanásokkal és felemelkedésekkel, ennek az intézetnek az élete is ezt tükrözteti vissza. Zord idők után az intézetre rámosolygott a történelem kegye s most már a magyar állam bőkezű támogatásával e határőr állomáson, megkészsereződött létszámmal végvári vitézként büszkén és boldogan dolgozhatik az új idők nemzeti eszményeiért. Felmagasztosulásának, dicsőségének e pillanatában azt is megmondhatjuk, hogy ez az iskola helyzeti körülmények miatt nem adhatott olyan széles látókört, mint a nagy kővárosok, kulturközpontok iskolái, de adott tudást, melegséget, szeretetet az ifjúságnak, s ezért az innen kikerült ifjúság testben fejlett, hitben erős, erkölcsben nemes, az életben viharálló tudott maradni. Tanulóseregén szemlét tartva, nagy nevek bukkannak fel a multak ködéből.

Mindenki részéről hálát és tiszteletet parancsol a 150 éves mult gazdag kulturmunkája és művelődéstörténeti jelentősége, ami egyben kétségbevonhatatlan jogcíme az intézet jövő életének. Ez a mai ünnepség egy boldog pillanat történelmünk egyik legnehezebb korszakában s ez alkalommal a kolozsvári gimnázium tanári karának nevében a legmelegebb szeretettel üdvözölöm az intézet vezetőségét és tanári karát s igaz szívből kívánjuk, hogy festvérintézetünk, egyházunk egyik büszkesége még sokáig éljen, fejlődjék és virágozzék!

P. Szentmártoni Kálmán.

IRODALOM.

Jelek és írások a Teológia készülő irodalmából.

Nem rég két füzet jelent meg két teológiai tanár tollából, amelyekkel kapcsolatosan bizonyos „hazai” véleményt is meg kell pendítenünk. Célunk nem lehet dicséret, ezt már eleve kizárja a közelség etikája, csupán néhány soros ismertetés, — bár a füzetek önmagukért is tudnak beszélni — s a velük kapcsolatos probléma felvetése, amelyet gyakorlati megvalósítás kell, hogy kövessen. A füzetek: dr. Kiss Elek: Magyar nemzeti hit- és erkölcsstan, dr. Abrudbányai János: A vallás és a mai koreszmék.

Háború van s a rövidebb lélegzetű munkák zsúfolt, de egyben rapszódikus szakaszokra töredezett életünk természetes szüleményei, — így gondolkozhatik valaki, aki kezébe veszi a fenti dolgozatokat s a cím után mérlegeli a mondanivalókat. Pedig ezek nem rapszódikus felfakadások, hanem inkább átfogó, nagy tervek és munkák meghirdetői, új csapást jelző pionir-nyomok, amelyek mögött friss erők gondolat-hadseregei csoportosulnak. Úgy is mondhatnók, hogy „írásjelek”, amelyek azt sejtetik, hogy a teológiai gondolkozásnak új mustja forr az Akadémiánkon. Új annyiban, hogy a betemetett s eleddig fel nem fedezett, régi igazságot az örök „reneszansz-lélek” felfedező izgalmával hozza napfényre.

A merészebbnek látszó gondolat a dr. Kiss Eleké, ki „a minden titkok” méhéből a tudós egyszerű bátorságával és tárgyilagos közvetlenségével bizonyítja, helyesebben kijelenti, hogy van magyar nemzeti hit- és erkölcsstan. A gyanakvó elme egy pillanattig elgondolkozik a címen s ha van némi „régivágású” előítélete, habozás nélkül leszögezi, hogy ennek a címnek túlsok köze van az új nacionalizmushoz. Más szóval,

amolyan divatos írás. Ha azonban mentes ettől, meglepetve fedezi fel, hogy az alig két nyomtatott ívoldalra terjedő írás súritett mondanivalói nagy igazságot rejtenek magukban. A figyelmes olvasó felfedezi, hogy a dolgozat olyan húrokat penget, melyeket tudatosan vagy tudattalanul berozsdásítottak a századck, olyan értékeket csillant meg, amelyekbe gyakran belebotlottunk, de eddig nem vettük észre, mert elkápráztatott a látszat-valóság színes-üveg-csillogása. Ha egy idegen turista nálunk jár s benyomásairól cikket ír, meglep, hogy leírásában olyan sajátságokat vesz észre, amelyekről nekünk nem volt tudomásunk. Elcsodálkozva kérdezzük önmagunktól, hogyan történhetett, hogy mi ezeket a természetes dolgokat idáig észre sem vettük, figyelemre sem méltattuk.

Dr. Kiss Elek „itthonról” látta meg magyar valóságunknak ezt a sajátosságát, ami az ő határozott érdeme. De nagyobb érdem az, hogy egyetlen szóban megoldotta a problémáját. Lássuk miképpen! A hit és erkölcs tárgya: Isten, világ és az ember. Ez a megállapítás régi, ismerős. Dr. Kiss Elek annyit tett, hogy a mondatot egy szóval, mint tulajdonság jelzővel kibővítette. Szerinte a hit és erkölcstan tárgya: Isten, világ és a „magyar” ember, vagyis a nemzet-közösség tagja, az ember. Dr. Kiss Elek kozmológiája „egy szerves egész”. -- A kifejezés is az övé. — A nemzet a szerves egész egy része s mint ilyen, „világtényező”. Isten az emberiség Atyja, a jézusszerinti Mennyei Atya, de mert „személyes”, a nemzetnek is Atyja, vagyis személyességében a nemzet-élményen keresztül úgy jelentkezik, ahogyan én őt magyar látással meglátom, magyar szívvel megérzem s vele való viszonyomban megélem az ő fenséges jelenvalóságát. Az erkölcs „egyetemes szabályozó és értékmutató tényező”, de az én magyar adottságaim alapján. Erővel sem tagadhatom le, hogy a becsületességem magyar becsületesség, a magyar nemzet egy tagjának a becsületessége. Dr. Kiss Elek hit- és erkölcstanába az eleddig „észre nem vett” *nemzeti vonást* hozza be. S ezt nem „bálvány rombolással” teszi, nem a sovíniszta nemzetieskedés szűk és egyoldalú korlátai közé szorítja, hanem a szerves egész, az egyetemesség szemszögéből fogalmazza meg.

Dr. Kiss Elek két igen fontos kérdést oldott meg egy-

szerre. Egyugyanazon vonással áthuzta a gyökértelen, légüres térben lógó világpolgár vagy világproletár gondolatát, a „csak-ember” és nem nemzetközösségi tag fogalmát s évszázadokon keresztül visszaérkezett a nemzeti gondolathoz, azonban a törzsi élethől kialakult nemzetfogalmat kibővítette, — hiszen azt mondja már a bevezető sorokban, hogy a magyar embernek ismeretei, élményei vannak az ismert világ teljesítményeiről, kultúrákról, stb. (1. 5. old.) s belehelyezte az egyetemesbe, a szerves egészbe. Szerinte „*a nemzet emberi hivatás*”. „*A faj a származásra, alkatra, a nemzet a történelem folyamán kialakult emberi hivatásra mutat.*” (7. old.) A magyar nemzet az emberiség kialakítandó közös nagy értékének egyik elkötelezett munkása. *Célja sajátosan nemzeti s munkájának eredménye hivatásszerűen egyetemes.*” (6. old.)

A nemzet nem egy holt keretbe, hanem egy fejlődő, kiteljesedő egészbe tagolódik bele. S ez az egész „egységes”, mert nincsenek benne „idegen elemek”. Pld. Isten mellett örög. A hit és erkölcs tan tárgya tehát: „*Jó Isten, jó világ, jó ember*”. A kiteljesedő világ egyetlen célgondolat, az egy-Isten akarata alatt áll. Ezek szerint dr. Kiss Elek *hit- és erkölcstan*a lényegében *optimista, céljában dinamikus, nemcsak megtartó, de eszményt-kitűző, eszményt-megvalósító, teológiájában tiszta unitárius*.

A nemzet kifelé szerves összefüggésben van a nagy egészszel, külső viszonyát azonban belső szerveinek működése, a működés minősége szabja meg. Amikor azt mondom: vállald az életet ott, ahová a Gondviselés állított, ez alatt azt értem, hogy te, mint magyar ember, teljesítsd egyetemes emberi hivatásodat. S ez vonatkozik mindazon szervekre, amelyeket a magyar nemzet történelme folyamán hivatásának érdekében létrehozott; a vármegyékre, tájakra, járásokra, városokra, falvakra, családokra egyaránt.

Dr. Kiss Elek magyar nemzeti hit- és erkölcstanát csak az érti meg, aki ezek problémáját a nagy kulturkörök szemszögéből vizsgálja. Minden kultúra rányomja a sajátos bélyegét a hitre és erkölcsre. Így sejthető, hogy az új kibontakozó kulturkör, amely a nemzeti gondolat jegyében születik, nem marad semleges a hit és erkölcstannal szemben. Az, aki a magyarság újabb ezer évéről álmodik, vagy annak jegyében él

és dolgozik, olvassa el e füzetet s gondolkozzék az írottak felett!

Dr. Abrudbányai János dolgozatában szintén időszerű, de egyetemes nagy problémát fog át. A vallás és a mai koreszmék címmel. Dolgozatában megállapítja, hogy „korfordulóban” élünk. Koreszmék vannak kialakulóban és pedig *közösségi, népi-nemzeti és szociális sikon*. Ezek nemcsak pusztá visszhangjai a ma már letűnőfélben levő koreszméknek, nem is vérszegény átértékelései, hanem újvilágot szülő vagy a vajudó világgal együttműködő friss erők hajtásai. A mai koreszmék, szemben a megelőzők legtöbbszörével, nem vallásellenesek, sőt talajkészítői a vallásnak. De nem a dogmákba zárt teológiának vagy a világból kivonult kereszténységnek, hanem az élet vallásának.

A vallásnak tehát nincs mit félnie a mai koreszméktől, sőt okulva a mult tévedésein, amikor a vallás elefántcsonttoronyba zárkózott, vagy teljesen szembehelyezkedett a koráramlatokkal, amiáltal gyakran elveszítette életformáló erejét, — a vallás a koreszmék elé kell siessen s azon fáradozzék, hogy a koreszméket most kibomló állapotukban megtöltse tiszta keresztény tartalommal. A történelem bizonyossága szerint éppen a korfordulók a legalkalmasabb időpontok arra, hogy a lelkek vallásos tartalommal telítődjenek meg, mert ilyenkor áll elő a lelki hiányérzet és a vágy az eszményibb valóság befogadására. Az, aki ma az egyházakban visszakozót fuj, megfosztja a vallást a legnagyobb lehetőségétől.

A lehetőség kínálkozik, de csak azon vallás számára, amely az élet egészét át tudja fogni. A vallás nem specializálhat sem a test, sem a lélek kultuszában, nem huzódhat félre a nagy társadalmi kérdések megoldásától sem, mert hiszen ezek is beletartoznak az élet egészébe. A vallás, amikor az élet elé siet, nem azonosul a koreszmékkal, hanem megtermékenyíti azokat és maga is megtermékenyül. Ilyen megtermékenyítő szerepre vállalkozik az unitarizmus, az élet vallása. Ez a vallás csatasorba tud és mer állani a kiteljesedő élet céljaiért a közösségi, népi-nemzeti és szociális sikon s ezért és ebben, a legelfogulatlanabb megítélés szerint, nagy jövője van.

Idáig a jelek... Belőlük nemcsak érték és erő, hanem hit

és bizalom sugárzik a nemzetünk és vallásunk jövőjét, valamint teológiai irodalmunk fejlődőképességét illetőleg. Bízató jelek, de egyben elkötelezők is. És itt kapcsolódunk bele a bevezető sorainkban megpendített gondolatba, egy régi terv gyakorlati megvalósításába. Teológiánk ugyanis egy kiadványsorozat megindításának gondolatával foglalkozik. Ha jól szétnézünk, legalább 4—5 könyvre való anyag hever kiadatlanul s kisebb-nagyobb dolgozatok vannak készülöben, úgy, hogy a kiadványsorozat bármilyen fokosan indul, anyaghiányt nem szenvedhet. *A szellemi termelés azonban pozitív anyagi és erkölcsi támogatást vár és igényel.* Tekintve a szándékot és a célt, tekintve, hogy egy komoly átfogó vállalkozásról van szó, amely úgy eszmei, mint gyakorlati téren elő akarja készíteni az evangéliumi magyar kereszténység útját, remélhető, hogy mind a hivatalos egyház, mind az egyház társadalma jó szívvel siet segítségünkre. *Simén Dániel*

MIKLÓS ÖDÖN DR.: A magyar protestáns egyházalkotmány kialakulása a reformáció századában. Pápa, 1942., 193 lap.

Az értékes tanulmány olyan bonyolult területen bújárolkodik, ahol előtte kevesen szántogattak.

A munka egy feltevés igazlására íródott s e tételét érdekes és tetszetős megállapításokkal és okfejtéssel igyekszik igazolni. Az eddigi általánosan elfogadott ama megállapítással szemben, hogy a magyar protestántizmus egyházalkotmányja lelkész-zsinati rendszerű volt, Miklós Ödön dr. arra a megállapításra jutott, hogy egyházalkotmányunk a XVI. században kialakulása idején ókeresztény presbiteriális rendszerű volt.

A protestántizmus elindulásakor az első különbség a ritusban jelentkezett s a tulajdonképpeni egyházalkotmányi kérdések akkor vetődnek fel, amikor az ordináció, a lelkészfelavatás kérdése napirendre kerül. E kérdés helyes megoldása, mely már e században a katolikus papságnak is gondot okozott, indítja el protestáns vonatkozásban egyházalkotmányunk szervezeti kialakulását s ha ennek gyökereit megvizsgáljuk, akkor az egyházalkotmány kialakulására is új fényt tudunk vetíteni. Miklós Ödön dr. rendre veszi a magyarországi

protestántizmus ősi szervezkedési területeit, tájegységeit s azok ismertetése s történeti kialakulása kapcsán leszűrheti, megállapításával igazolja feltételezéseit. A protestántizmus megindulása után a lelkészkezdő alsóbb papság a régi középkori fraternitásokban folytatta tovább összejöveteleit s nem egy kisebb vidék papsága egy-egy ilyen összejövetelen határozta el magát arra, hogy az új hitrendszer követőjéül szegődik. E szervezetek vezetői az egykori archidiaconusok és seniorok azok, akik az ordináció kérdését protestáns vonatkozásban megoldják. A külföldi akadémiákra el nem jutó leendő lelkészek e fraternitások előtt tesznek vizsgát s itt is ordinálják őket. Az első kezdeményezés a bihari fraternitásban történt az 1544. évi zsinaton s Dévai Biró Mátyás kezdeményezése más vidékeken is követésre talált.

Az egyházkormányzat ősi szerve tehát a senatus ecclesiasticus s csak később, amikor az egyes egyházkerületek megalakulnak s amikor azok területe megnő, akkor létesül a presbitérium, mint kormányzó testület. Amikor a tiszántúli kerület Arany Tamás ügyében ítéletet mondott, még csak négytagú tanácsban döntött s csak 1662—70 között alakul ki a nagyobb területet jobban kormányozni tudó presbitérium, mint lelkészi kormányzó testület. A szervezet kialakulásának mintájául az ókeresztény korszak püspöki kollégiuma szolgált, ahol a püspök és a klérus tagjai, a püspök és lelkészekből álló presbitériuma a kormányzati szerv. A római kardinális kollégium és a dómkáptalanok szervezetének ezek a középkori másai s ezek újulnak meg a protestántizmus idején, mely az őseredeti ókeresztény egyházkormányzati rendszert ülteti át protestáns levegőbe.

Miklós dr. bezáró fejtegetéseivel többé-kevésbé egyetértünk, amikor megállapítja, hogy „a meglévő kereteket használta fel és alakította át a magyar protestántizmus az új eszméknek megfelelően. Úgyhogy a magyar protestáns egyházalkotmány, amint ilyen sejtésemnek adtam már némi kifejezést, a magyar szellem önálló termékének bizonyult. Gyökereivel az évszázados magyar egyház talajába fogózva, belőle fakasztotta ki az európai protestántizmus egyik értékes alkotórészeként a maga életfáját. Benne a magyarság önfenntartó konzervativizmusa egyesült a megújhodott egyházi élet kívánalmaival, — e nagy átalakulás közepette ismét bizonyosságot téve arról, hogy a magyar lelkiség tengernyi akadály mellett is meg tudja keresni a maga önálló életutjait.”

E munka néhány részletfejtegetésével (80—100 oldalakon) nem mindenben érthetünk egyet s különösen kifogásoljuk, hogy János Zsigmond fejedelem unitárius voltát elhomályosítja s az unitárius vallásról Báthory István uralkodása

alatt 1576-ig, mint „*megettürt*” vallásról beszél, holott az unitárius vallás 1571-től törvényesen elismert vallás volt. Apróbb tévedéseit e kor szövevényes története miatt elnézhetjük.

Ferencz József.

SZENT-IVÁNYI SÁNDOR: „Magasságok felé”. (Hungária kiadása) Tetszetős, szép kiadásban jelent meg Szent-Iványi Sándornak legújabb könyve. Az első kis történet elolvasása után azt hinnők, hogy tarka mesék kis gyűjteménye ez a könyv, de csakhamar rájövünk, hogy az élet nagy igazságainak mesésbe szőtt elbeszélései ezek a megkapó kis történetek. Hisz minden kis mesés-elbeszélés valamely erkölcsi igazságot fejez ki, valamely vallási titkot magyaráz meg könnyed, mégis lelket megindító, gondolatokat ébresztő formában. „A Domine tanácsa” (megjelent azóta „Egy magyar hazánk” című unitárius írásokban is) és a „Csak egy Lány” című elbeszélésekben unitárius nagyok életéből fest hangulatos képeket. Dávid Ferenc aulról induló ragyogó pályafutása szemléltető módon jelenik meg előttünk s néhány oldalon mesés formában kidomborodik egész példaadó alakja. Az öreg Szilassyban Berde Mózsának végrendelkezése, fordulatossá, érdekes, e öbb bántó, később megnyugtató bemutatása meggyőz minket is arról, hogy az egyén érdeke igazi áldozatokkal összhangba hozható a közösség érdekével s ez utóbbit akkor is értékesebbnek kell tartanunk, ha a mindennapi érzések gyöngéd szárait is kell szét-szaggatnunk. Megkapóan érdekes és meggyőző az az egyszerű modern istenbizonyítás, mely „Zsuzsi és a Jóisten” című elbeszélésben van. Tudjuk, hogy a kis gyermekeknek magyarázza meg az istenség örök titkát, de úgy érezzük, hogy a felnőtteket is meggyőzi vele. „A róvott botok” bűnbánó hőse a legtöbb egyházközség örökösen lázadó alakját mutatja be, szeliden, megértően, de mégis tanítóan. Egyik-másikban a hit titokzatos volta jelenik meg és minden elbeszélésen valami megkapó, unitárius szomorú-kán derűs hangulat árad szét, anélkül azonban, hogy kiélezett felekezetiiséget lehetne rajtuk észrevenni. Gyerekeknek készült, talán a legtöbbje már gyönyörködtette is a vasárnapi iskola mindent tudni akaró csemetéit, de fordulatossá mesés-zövéssével, szép, színes stílusával, nagy életigazságok érthető csillogásával a felnőtteknek is kedves és tanulságos olvasmány, mert az ők lelküket is a magasságok felé vezeti.

DR. ZOVÁNYI JENŐ: „Akadémikus, békebeli és dilettáns egyháztörténetírók”. Ára 5 P. 45 old.

A magyar egyháztörténetírás szakavatott, régi kiváló munkása az újabb egyháztörténetírók (Miklós Ödön, Mályusz Elemér, Varga Zsigmond, Márton János, Révész Imre) történelmi dolgozatait veszi éles kritikájának bonckése alá s azokat gazdag történelmi tudásával és vaslogikájával helyesbíti vagy kiegészíti. Érdekes és tanulságos olvasmány.

KÜLÖNFÉLÉK

PÜSPÖKI VIZSGALAT SZÉKELYFÖLDÖN. Józan Miklós, az unitáriusok köztiszteletben álló nagypüspöke június első napjaiban meglátogatta a homoródmonti unitárius egyházközségeket és Székelyudvarhelyt. Útja valósággal diadalmenet volt, mindenütt mély tisztelettel és nagy szeretettel fogadták felekezeti különbség nélkül. Június 4-én érkezett a püspök Székelykeresztúrra, ahol lovas bandériummal és díszkapuval fogadták. Köztudomású, hogy Józan Miklós püspök nemcsak az unitárius egyháznak, hanem egész Magyarországnak egyik legnagyobb szónoka s beszédei, felszólalásai mindenütt lelkesedést, hitet és reménységet ébresztettek a hallgatóságban.

A SZÉKELYKERESZTÜRI BR. ORBÁN BALÁZS UNITÁRIUS GIMNÁZIUM 150 ÉVES FENNALLÁSÁNAK ÜNNEPÉLYE. Országgraszoló, magasztos ünnepség zajlott le a székelykeresztúri unitárius gimnáziumban, ahova a tanulósegreg százai gyűltek össze az ország minden részéből, hogy lerójják hálájukat az ősi Alma Mater iránt. Nem hisszük, hogy legyen az országnak egyetlen egy gimnáziuma is, melynek vendiákjai olyan rajongó szeretettel vénének körül intézetüket, mint ahogyan azt a székelykeresztúri vendiások teszik. Ennek egyszerű magyarázata abban van, hogy ott minden időben a tanárok részéről a legnagyobb szeretetben részesültek és tulajdonképen ezt a szeretetet sugározzák vissza. Ez a szerető hang csendült meg Dr. *Mester Miklós* országgyűlési képviselőnek június 5-én, a vendiákestén tartott meglehangú beszédében, amelyben vázolta az intézetnek egész lelki, szellemi életét és értékét. Majd művészi ének, zongora és dalárdaszámok, remek elbeszélések és költemények voltak műsoron. A június 6-iki ünnepségek az országzászló megkoszorúzásával kezdődtek, mely után az istentiszteletek következtek; ezt az emlékünne-

pély követte, amelyen *Józan Miklós* püspök megáldotta a 150 éves gimnáziumot és felavatta az új iskolai épületet. Azután felavatták az unitárius nők által adományozott fehér, díszasztalt. Üdvözlések következtek az E. K. Tanács, a teológiai akadémia, a kolozsvári testvérgimnázium, a tankerületi főigazgatóság, a vármegye, a járás, a község, az Erdélyi Párt és az E. M. K. E. részéről. Alapítványokat tettek. Az ünnepi gyűlést Dr. *Gelei József* főgondnok zárta be szép szavakkal. Az összes ünnepek nagyon jól voltak megrendezve, ami *Péter Lajos* tb. igazgatónak az érdeme.

HELYREIGAZÍTÁS. A Keresztény Magvető 1943. évi 2-ik füzetében a főtítkári jelentésből kimaradt, hogy az Unitárius Irodalmi Társaság a közgyűlésen alelnökévé megválasztotta *Szent-Iványi Sándor* lelkész afiát. Amidőn ezt helyreigazítjuk, egyben meleg szeretettel üdvözljük a megválasztott új alelnököt és budapesti működésétől sok szépet és jót várunk.

Szerkesztésért felel: **Vári Albert.**

Felelős kiadó: **P. Szentmártoni Kálmán.**

Lengyel Albert könyvnyomdája Kolozsvárt, Bólyai-u. 7. Tel. 11-58

Felelős vezető: **Lengyel Albert.**

Nyugtázás.

A Keresztény Magvetőre az utolsó nyugtázás óta a következő előfizetések történtek:

Rostás Dénes 10 P, Ütő Lajos 26 P, Tana Sámuel 10·10 P, Dr. Ferencz József 8 P, Tana Ferenc 8 P, Dr. V. Csutak Mihály 8 P, Csifó N. László 17·67 P, Ürmösi Károly 8 P, Kolozsvári egyházközség 8 P, Péter László 8 P, Kelemen Lajos 8 P, Müller Géza 8 P, Márton Sámuel 4 P, Izsák Vilmos 4 P, Bodor András 4 P, Dr. Szathmáry János 8 P, Dr. Jancsó Ödönné 2 P, Pálffy Dezső 8 P, Türkössy Sámuel 8 P, Levéltáros Kaposvár 21·78 P, Dr. Borsai Áron 10 P, Borsai Andor 8 P, Kőröspataki Kiss Sándor 5 P, Bede Emil 2 P, Dr. Márkos György 2 P, Péterffy Albert 19·90 P, Rázmány Mór 5 P, Ürmösi József 5 P, Geréb Zsigmond 2 P, Dr. Zsakó István alapítódíj 49.86 P, Imreh József 5·90 P, Dr. V. Zsakó Gyula 2·10 P, Dr. Ferencz Áron 9·90 P, Bedő Árpád 8 P, Benedek Mihály 24 P, Bíró Izsák 8 P, Fülöp Zoltán 16 P, Keresztesi Dénes 8 P, Kovács Domokos 8 P, Orbók Gyula 16 P, Pap Gyula 8 P, Pethő Kálmán 16 P, Ikland 16 P, Szabéd 8 P, Máthé Zsigmond 8 P, Nyárádszentmárton 8 P, Csongvay Lajos 8 P.

Amint a f. évi II. füzetben is értesítettem tisztelt tagjainkat, ezúttal ismételtlen tisztelettel értesítem, hogy az 1943. március 27-én tartott közgyűlés az alapítódíjat 200 P-ben s az előfizetési-tagdíjat évi 10 P összegben állapította meg 1943. január 1-től. Kérem, hogy akik eddig fizettek az 1943. évi különbözetet is szíveskedjenek beküldeni.

A pénzküldésnél 40 P-ig 10 f, azonfejlül 14 f postaköltség beküldését kérem.

Kolozsvárt, 1943. június hó 19-én.

Hadházy Sándor s. k.,
pénztárnok.

Unitárius egyházi művek.

Imák és imakönyvek:	Pengő	Szentábrahádi—Derzsi: A keresztény hittudomány összege. Kvár, 1899. 8 r., 412 oldal	Pengő
Vári Albert: Imádságos könyv, 1925, 16 rétd, 224 oldal fve 1-50, kve 2-50,	3—	Ürmösi József: A gyakorlati theologia főbb irányelvei	2 66
Beszédek:			
Channing E. Vilmos: A tökéletes élet. (Fordították az unitárius tanárok) Kolozsvár, 1881. 8 r. 176 old.	—72	Dr. Varga Béla: A jelentés logikai alkata Bpest, 1916. 8 r., 34 old.	—66
Többen: Pályadíjjal jutalmazott unitárius egyházi beszédek, (kiadta: Gálfi Lőrinc) Kvár, 1916. 8 r., 118 o. kötve	2—	„ A lelkiismeret. Kolozsvár, 1909. 8 r., 89 old.	1—
Vári Albert: Keressétek először Istennek országát. Sz.-udvarhely, 1927. 8 r., 142 old.	3—	„ A logikai érték problémája és kialakulásának története. Bpest, 1922. 8 r., 149 old.	1-66
Weress B.: Ime az ember.	3—	Vári Albert: Istenországa felé	1—
Kovács Lajos: Ébresztgetés	3 33	Dr. Gladden—Kiss Sándor: Keresztény Pásztor 287 old.	4—
„ „ A mi tisztünk igazsága	—06	Clarke Freeman—Kiss Sándor: Mindennap vallása. 207 old.	1.66
Ágendák:			
Útő Lajos: Bölcső mellett (keresztelési beszédek)	1 66	Peabody G. Ferenc—Szent-Iványi Sándor: A lélek egyháza	1-66
— Megnyilatkozásunk helye, (urvacsorai beszédek)	1'66	Szentiványi Sándor: Az unitarizmus lényege.	—40
— Nébbő hegyén	1—	— A mi unitárius örökségünk füzve	5—
Kelemen Imre: A keresztény élet kapujában	2—	— Jézus gyógyításai	1 70
Theológia, filozófia és neveléstudomány			
Benczédi Pál: A vallás-tanítás története. Kolozsvár, 1915. 8 r., 74 old.	1—	Balázs Ferenc: Közérthető evangélium	1'20
— Az unitárius hitelvek kifejlődése. Kolozsvár, 1934. 124 oldal	2 66	Dr. Iván László: Dávid Ferenc arca	1—
— A ma vallása (ford.) Sz.-ker. 40 old.	—66	Történelem:	
— Dávid Ferenc Egyetel története	—66	Dr. Boros György: Dr. Brassai Sámuel Kolozsvár, 1927. 8 r., 372 old.	6'66
Carpenter—Dr. Kiss: A kereszténység helye a világ vallásai között. Székelykeresztúr, 1923. 8 r., 70 old.	1 66	Józan Miklós: Fejedelmek és papja	2—
Carpenter—Dr. Kiss: Buddhizmus és kereszténység. Kvár, 1925. 8 r., 167 o.	3 33	Gál Kelemen: Ferencz József élete és kora	5—
Dr. Csiki Gábor: Hiszek egy Istenben. Kvár, 1926. 8 r., 157 old.	3—	Simén Dániel: A lélek problémája	1—
Dr. Gál Kelemen: Brassai küzdelmei a magyartalanságok ellen	1'66	— Öntudatos unitarizmus	—50
Dr. Gál Kelemen: Brassai mint Philosphus. Kvár, 1899. 8 r., 105 old.	—66	Dr. Csiki Gábor: Gondolatok a hit világából	3—
Gálfi Lőrinc: Legközelebb Jézushoz Kvár, 1915. 8 r., 55 old.	1—	Channing E. Vilmos: Válogatott művei III. kötet. (Élet és jellemrajzok.) (Fordították az unitárius tanárok)	1'33
Heller—Boros Jenő: Az evangéliumok nölakjai. Kvár, 1930. 16 r., 30 old.	—50	Jakab Elek: Dávid Ferenc emléke. Budapest, 1879. 8 r., 1561.	—92
Dr. Gál K.: Brassai Sámuel	1 66	Kanyaró Ferenc: Unitáriusok Magyarországon. Kvár, 1891. 8 r., 2291.	3'33
Dr. Kiss E.—Hall: Egy Unitárius hitvilága	1 33	Kelemen Lajos: Ujabb adattár a Vargyasi Dániel-család történetéhez. Kolozsvár, 1913. 8 r., 246 l.	2—
Lőrinczy D.: Az ismeretlen tanítvány megszólal	2'66	Szentmártoni Kálmán: János Zstgmond élet- és jellemrajza	5—
Dr. Kiss Elek: Az Isteni Törvény utja. Kolozsvár, 1924. 8 r., 248 old.	3 33	Dr. Gál Kelemen: A kolozsvári unitárius kollégium története 2 kötet	10—
Lupton—Lőrinczy László: Miért vagyok unitárius?	—16	Amatör pld. kötve	16'66
Savage—Kovács: A kereszténység fejlődéstörténete. Székelyudvarhely, 1927. 8 r., 156 oldal	4—	Fosdick—Löfi: Utazás Palesztinában	2 66
Törvénykönyvek:			
		Dr. Tóth György: Az Unitárius Egyház szervezete. I. k	4—
		Dr. Tóth György: Az Unitárius Egyház Rendszabályai	4—
		Er. Tóth György: Az unitárius egyház alkotmányának vázlatos jogtörténeti kifejlődése	—50
		Dr. Mikó Lőrinc: Az Unitárius Vallás-közönség Igazgatási Rendszere. Előszóval ellátta és írógépén sokszorosította dr. Tóth György. Folio alak	10—

**Megrendelések az UNITÁRIUS IRATTERJESZTŐ címére
Kolozsvár, Unitárius Kollégium, küldendők.**